Григорій Квітка Основяненко.

МАРУСЯ

ПОВІСТЬ.

Накладом Руської Книгарні 848-850 Мейн Ст., Вінніпег, Ман.

Григорій Квітка Основяненко.

МАРУСЯ

ПОВІСТЬ.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

[1917]

Накладом Руської Книгарні. — 850 Main St., Winnipeg.

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/marusiapovist00kvit

I.

Часто менї приходить на думку: чогоб то чоловікови так дуже пристращатись на сїм свїтї до чого небудь, не то, щоб до якої річи, а то хоч би і до найминїйших людий: жінки, дїточок, щирих приятелїв і других? Перше усього подумаймо: чи миж на сїм свїтї вічні?І що є у нас, хоч скотинка, хоч хлїбець на току, худобинка у скринцї, так сьому так усе без порчі (псованє) й бути? — Нї; нема тут нїчого вічного. Тай ми самі що? Сьогодня жив, завтра, — що Бог дасть! Аджеж живучи промеж людий, тільки і чуєш: Там дзвонять по душі, там голосють по покійнику, там справляють старцям обід... Що в Бога день тобі говорють: Ось той недуж, той вміра, а той вмер... Ти і не оглядиш ся і счуєш ся як і зостався сам собі на свїтї: хоч і з людьми і промеж людей, та ба! Усе тобі або не такі приятелї, яких поховав, або і зовсїм незвісні; та воно тобі усе рівно, що блукаєш у дрімучому лїсї! Ось стань про приятелїв згадують, то уся твоя пісня на один лад' от з тим ми хлопцями були — і вже вїн вмер; а з тим до школи у купі ходили — і той вмер; з тим парубкували — і той вмер; і сей і той, і тюй і сей, усї поумирали. Колиж се так є, так і памятай собі добре, що не забудуть і тебе на сїм свїтї, возьмуть і не будуть питатись: Чи хочеш до гурту, чи щеб, може, погуляв?

А після такої думки чогож би нам невічним, та пристращатись до уременного? (Часовий, дочасний). Чому не так робить: Наградив тебе Бог щастєм, що батько і мати свої жиють про тобі і дякують добрим

словом, що ти їх при старости і кохаєш і поважаєш; або жінкою до тебе доброю, послушною, хазяйкою нев сипущою; або дїточками покірними та слухняними — хвали за се Бога і лягаючи і встаючи, а їх шануй і кохай, і для них не жалїй, не тільки нїяких трудів, худоби, та коли нужда звелить, душу свою на них положи, розпинай ся, умри за них, та усе таки памятуй, що й вони на сїм свїтї також гостї, як ти і усякий чоловік, чи цар, чи пан, чи архирей, чи салдат, чи личман (бідак). Коли Отець наш милосердний кого з нас покличе, провожай з жалем, та без укору та попреків (догана), перехрестись, тай скажи, як що дня у Отче-наші читаєш: Господи! буди воля Твоя з нами грішними! і не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила; бо гріх смертельний накликать на себе, не тільки смерть, і саму болість, хоч би яку небудь; бо не поберігши тїла, загубиш і душу на віки вічнії! Більш усього памятуй, що ти ховаєш сьогодня, а тебе заховають завтра; і усї будемо у купі, у Господа милосердного на вічній радости; і вже там не буде нїякої розлуки, і нїяке горе, і нїяке лихо нас не постигне.

Іще-ж і ми се думаємо, що як постигне кого небудь біда і нещастя, що похова кого із своєї сїмї, або і родичів, то буцїм то сеє чоловікови приходить за його гріхи і неправди прежнії. Нї; не так се є! Ось послухайте лишє, як нам пан-отець в церквї чита, що Господь небесний нам як отець дїтям. А після сього не гріх нам буде і таке примінити: от зберуть ся дїти на вулицю грати, та будуть промеж ними шалїсливі, та усебто їм замісць іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може зобидити. Адже правда, що батько сїєї дитини, щоб вона не переняла худа (худо — зло) від своєвольчиків, жалкуючи об нїй, кликне з вулиці до себе, і щоб воно за товариством не скучало, посадить

біля себе тай приголубить, і понїжить (попестить) і чого вона забажа, усього їй дасть. Пожалуй (нехай так), хлощі, що на вулиці зостались, не знаючи яке добро тій дитині у батька, будуть жалкувати, що узят (узятий) від них товариш. Дарма, нехай жалкують, а йому у отця дуже-дуже добре! Оттак і небесний наш Отець з нами робить: береже нас від усякої біди і бере нас прямісенько до себе, де є таке добро, таке добро... що нї розказати, нї здумати не можна! Та ще й так подумаймо: Чуєш ти чоловіче, що се бог за гріхи твої послав біду? Так же і розсуди: Який батько покине овсї (зовсїм) дїток, щоб без науки ледащіли. Усякий, усякий отець старається навчити дїтий усьому доброму; а неслухняних по батьківськи повчить, та по батьківськи і пожалує. Не дурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив! Сеж люди так з своїми дїтьми роблять, а то Отець небесний, що милосердію його і міри нема! Той коли пошле за гріхи яку біду, то він же і помилує! Тільки покаряй ся йому! А після сього не будемо журитись, що нам Бог милосерний нї пошле терпіти і перехрестившись скажемо: »Господи! навчи мене грішного, як сповнять волю Твою святую!« то й побачиш, що опісля усе гаразд буде.

Так робив Наум Дрот...

От його то постигла лихая біда! Щож він? Нїчого. Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдав ся в тугу; а письменний не стерпів...

От — як се було.

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькови і матери слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, нї пів слова нїколи не збрехав, горівкою не впивавсь і пяниць не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви? Так хоч би імаленький празник, тільки піп у дзвін — він вже й там, свічечку обмінить, старцям грошенят роздасть приньметь ся за

дїло; коли прочує яку бідность, наділить, по своїй силї і совіт (пораду) добрий дасть. За його правду не оставив же його і Бог милосердний; щоб то і не задумав, усе йому Господь і посилав. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою, слухняною; і що було Наум нї забажа, що нї задума, Настя (так її звали) ночі не доспить, усюди старається ся, бється ся, достає і вже зробить і достане, чого мужикови (чоловікови) хотїлось. Поважав же і він її, скільки міг, і любив її, як свою душу. Не було меж ними не тільки бійки, та й нїякої лайки. Що день хвалили Бога за його милости.

Ув однім тільки була в них журба: Не дав їм Бог дїточок. Так щож? Настя як задума про се, то зараз у сльози та в голос; а Наум перехрестить ся, прочита Отче-наш, то йому і стане на серцї веселїш, і пішов за своїм дїлом чи в поле, чи на тік, чи у загороду, або до батраків (до слуг), бо був собі заможненький: було й воликів пар з пять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати і у дорогу ходити: булаж і нивка одна і друга ще дїдівська, а третю він сам уже купив, так було йому чим орудувати.

От-тим-то Настя дивлючись на худобу, тай журилась: що кому-то воно, каже, після нас достанеть ся? Не буде нам нї слави, нї памяти; хто нас поховає, хто нас помяне? Розтратють, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть. А Наум їй було і каже: Чоловікови треба трудити ся до смерти; дасть Бог дїточок, дїткам зостанеть ся, а не дасть, — його воля святая! Він зна для чого що робить ся. Нїщо не наше, усе Боже. Достанеть ся наше добрее доброму, він за нас і на часточку подасть і мисочку поставить і старцям роздасть. А коли буде наслїдувати недобрий, йому гріх буде, а нас все таки Бог милосерний помяне, коли ми те заслужимо. Не жури ся, Насте, об худобі; вона наша, а

не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного. Сатана зна чим підштрикнути; моли ся Богу, читай: »Ізбави нас од лукавого«, то усе гаразд буде.

Аж ось за отцевські і материнські молитви, дав їм Бог і донечку. Тай радіж були обоє, і Наум і Настя; таки з рук її не спускали. Колиж було куди дитина побіжить, чи до сусїдів, чи на вулицю, то вже котре небудь, або батько, або мати, так слїдком за нею і ходють. Тай що то за дитина була! Ще маленьке, а знала і Отче-наш, і Богородицю, і Святий Боже, і половину Вірую. А тільки було зачує дзвін, то вже нї заграєть ся, нї засидить ся дома і каже: »Мамо! піду до церкви, бач дзвонять; грішка не йти; тату, дай шажок (гріш) на свічечку, а другий старцю божому подати«. І в церкві вже нї запустує і нї до кого не заговорить, та все молить ся і поклони бє.

От і виросла їм на втїху. Та щож то за дївка була! Висока, прямісенька як стрілочка, чернявенька, очищї як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвите, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають і меж ними зубоньки, жарнівки, як одна, на ниточцї нанизані (насилені). Коли було заговорить, то усе так звичайно (чемно), розумно, так неначе сопілка заграє стиха, що тількиб її слухав; а як усміхнеть ся та очищями поведе, а сама зачервонїєть ся, так от неначе шовковою хусткою обітре смажнії (горячі) уста. Коси у неї як смоль чорнії та довгі-довгі, аж за колїно; у празник, або хоч і в неділеньку, так гарно їх повбира, дрібушечка (кісочка, дрібно плетена коса) за дрібушечку, та все сама собі заплїта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок (стяжка, полїтичка) вінком, то заквітча квітками, кінцї у ленти аж геть порозпуска; усї груди так і обнизані добрим нами-

стом з червонцями, так що разків (шнурочків, низок) двацять буде, коли і не більш, а на шиї... тай шияж білесенька, от як би з крейди чепурненько вистругана; поверх такої то шиї, на чорній бархатці (аксамітна стяжка), широкій так, що пальця маботе (мабуть) у два, золотий єднус (дукач) і у кольці (обручка) з верху камінець червоненький... так-так і сяє! Та як вирядить ся у баєву (бавовняну) червону юпку, застебнеть ся по саму душу, щоб нїчогісенько не видно було, що незвичайно... вже пак не так, як городянські дївки, що у паннів понавчались: цур їм! Зогрішиш тільки дивлячись на таких!

Не так було у нашої Марусї, Наумової та Настиної дочки, ось що я розказую, а її, знаєте, звали Марусею. Що було, то й було, так Бог дав! та як було прикрито та закрито, то і для дївчини чепурнїш, і хто на неї дивить ся, і хто з нею говорить, то все таки звичайнїш.

Сорочка на нїй біленька, тоненька, сама пряла і пишні рукави сама вишивала червоними нитками. Плахта на нїй картацька (перкалева), черчата (червона), ще материнська придана; тепер вже таких не роблять. І яких то цвітів там не було? Батечку мій, тай годї! Запаска шовкова, морева; каламайковий (бавовняний) пояс, та як підпережеть ся, так-так рукою і обхватиш, — щеж то не дуже і стягнеть ся. Хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами і ляхівка з під плахти тож вимережована і з китичками; панчішки синї суконні червоні черевички. От-така як вийде, так, що і твоя панночка! Іде як павичка, не дуже по усїм усюдам розгляда, а тільки дивить ся під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз низенко поклонилась, та й каже: »Здраствуйте дядюшка!« (здорові дядьку), або »здорові тїтусю«! І таки хоч би то мала дитина була, то вже не прійде просто, усякому поклонить ся і

ласкаво заговорить. А щоб який парубок та посьмів би її занять? Ну, ну; не знаю! Вона й не дасть ся і ні слова й не скаже, а тільки подивить ся на нього так пильно, та буцім і жалібно і сердитенько. — хто її зна як то вона там зглядне, — так хоч би який був, то зараз шапку з голови схопить, поклонивсь чемненько і ні пари з уст не мовить і відійде дальш. О, там вже на все була і красива (красна, гарна) розумна, і богата, звичайна, та ще к' тому тиха і смирна і усякому покірна.

На вулицю і не кажи, щоб коли з подругами пішла. Було мати стане їй казати: Пішла-б, доцю, на вулицю, бач, тепер весна, вона раз красна. Погралаб з подруженьками у хрещика, пісеньок би поспівала«. Так деж! »Лучче я — каже — на те місце, упораюсь, та лягу спати і за те раніше устану, заміню твою старість: обідати наварю і батькови у поле понесу. А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та глядь, станеть ся хоч і не зі мною, хоч і абы з ким, яка причина, та опісля і страшно одвічати за те одно, що й я там була! Нехай їм виясніть ся, не піду!« А про вечерниці так і не споминай! Було і других дівчат відводить та аж плаче та просить: »Будьте ласкаві, сестрички, голубочки, не ходіть на тес проклятє зборище! Та там нема ніякогісенького добра, там усе зле та лихе. Збирають ся буцім то прясти, та замість того пустують, жартують, та ґрають ся горілочку пити; від матерей куни крадуть, та туди носять, та ще й таке там діють ся, що сорам і казати. Чи мало то своєї слави загубили, ходячи на тую поганю: От хоч би і Явдоха і Кулина і Приська. Адеж і ви, ани-отець не велить і каже, що гріх смертельний туди ходити. Та дивіте ся-ж і на мене, от я дома більш усіх вас напряду, чим ви ходячи«.

От-так було говорить-говорить, то глядь, одна не-

рестане ходити, далї друга, третя; а далї і зовсїм мода перестане, щоб ходити. То й дякують добрі люде, а найбільш матері. А там опісля, нечистий таки опять силу возьме; підцюкне і потягне низку добру до погибелї.

Тільки було наша Маруся у ряди-годи збереть ся до подруженьки на весїля у дружечки. Тай то не буде вона у суботи за ними бігати по вулиці, та горло драти мов скажена, як усї роблють; а прийде вже у неділеньку, посидить, пообіда, а як виведуть молодих на двір танцювати, вона тут чи побула чи не побула, мерщій до дому; розібралась, роздяглась, давай піч топити (палити в плечі) і вечерять наставляти, і вже мати за нею було нїколи не поспішить ся.

II.

От-так раз на клечальній (зеленій) неділї була маруся у своєї подруги у дружках на весїлї і сидїла за столом. Против дружечок, звичайно сидїли бояре, Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений; чуб чепурний, уси козацькі, очи веселенькі як різочки; на виду румяний; жупан на ньому синїй і китаєва юпка, поясом з аглицької каламайки (бавовна), підперезаний , у тяжинових (з простої матерії) штанах; чоботи добрі, шкапові, з підковами; Як пришивали боярам до шапок квітки, то усї клали по шагу, хто-хто два, та й лакей з панського двора, і той шагів положив, що усї здивувались; а Василь усе вижидав, та усе у кишенї довбавсь; а далї витяг капшучок, а там таки дещо бряжчало; засунув пальцї, тай положив на вкуп шапки за квітку цїлісенький гривенник! (десять копійок сріблом)... Як брязнув, так усї, хто був на весїллї, так і вжахнулись, а дружки аж і співати перестали. А він

і дарма: потряс патлами, та за ложку і став локшину доїдати, буцім тільки копійку дав.

От сидючи за столом, як вже попринимали страву, давай тоді Василь дівчат розглядать, що були у дружках. Зирк! вздріз Марусю, а вона аж в третіх сидїла, бо старшою дружкою, скільки було її де не просять, ніколи не хоче: »Нехай, каже, другі сїдають, а менї і тут добре«.

Встав наш Василь і сам не свій і, як там кажуть, як опарений, То був шутливий, жартобливий, на вигадки, на прикладки — попереду усїх: тільки його і чуть, від нього і весь регіт іде; тепер же тобі хоч би пів слова промовив: голову посунив, руки поклав під стіл і ні до кого ні чичирк; усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне(зітхне) і пустить очи під лоб.

Познимали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цятать ся (до пари, не до пари), щебечуть, регочуть ся, вигадують дещо про-між весїльних пісеньок, а наш Василь сидить мов у лїсу, сам собі один; ні до кого не заговорить, і нїкуди не гляне,тільки об нїй дума, неначе увесь світ пропав, а тільки він з Марусею і зостав ся; ні до чого і ні до кого нема йому нїякого дїла.

Щож Маруся? І вона, сердешна, щось змінилась; то була як і завсегда, невесела, а ту вже притьмом хоч до дому іти. Чогось їй стало млосно і нудно, і як подивить ся на Василя, так-так їй його жаль стане! А чого? І сама не зна. Хиба тим, що він сидить такий невеселий. А ще найпуще (найгарше) як одно на одного разом зглянуть, так Марусю, мов лихорадка так із за плечий і возьме і все-б вона і плакала, а Василь — мов у самій душній хатї, неначе його хто трьома кожухами укрив і гарячим збитнем (напиток із горячої води) напува. От мерщій (скоро) і відвернуть ся одно від другого і бачить ся, і не дивляють ся; то і гляди:

Василь тільки рукою поведе, або головою мотне, то вже Маруся почервонїла і вмить іззирнуть ся меж собою.

Думає сердешна Маруся, що мабуть се з очий їй стало, тай каже собі: Піду лишень до дому; так думка така нападе: »Он-той боярин, що у синїм жупанї, чи він чи недуж, чи що? То як піду, то щоб він ще гірш не занедужав і нїхто йому не поможе; бач, як жалібно дивить ся на мене і буцїм — то й просить: будь ласкава, Марусю, не втїкай звідсїля! »Добре, добре, зостанусь!«

А Василь собі нудить світом і не зна на яку ступити. Розчумав трохи, що бояри цятають ся, тай дума: »Ке (ану), лишень, поцятаюсь я он з тою дївчиною, що сидить смутна — не весела«. Тільки сердега протягнув руку, так наче йому хто й шепнув: Не займай її, ще розсердить ся; бач, яка вона одягнена та пишна! Се мабуть міщанка, вона з тобою і говорити не захоче. Поблїднїє наш Василь, та вмить захмурить ся. Даль збиравсь-збиравсь, та як дружечки дужче почали співати, а весїльний батько з матїрю частїни стали горілочкою почтувать (частувати) і піднявсь гомін по хатї, він таки хватив у жменю горіхів та до Марусї: »Чи цїт, чи лишка«? Та як се промовив, так аж трохи не впав із ослона на спину (на плечі); голова йому закрутилась, в очах потемнїло і не стямивсь овсї.

Тай Марусї-ж добре було! Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тогдї, як мати на неї розсердилась; а се тільки одним-один раз і було на її віку, як прийїсни вона від річки плаття, загубила материну хустку, що ще від її покійної матері, так за те то на неї мати сердилась було, і хоч не довго, то вона, крий Боже! як було злякалась. Одже і тепер так їй було прийшло: як би можна, крізь землюб провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сього бо-

ярина. Тай що йому казати? Як скажу »не цїт«, то він подума, що я чванна (гордовита) і не хочу більш з ним цятатись, а він і так чи смутний, чи сердитий, а тільки жалко на нього дивитись. Скажу »цїт«. Щож? Як стала силуватись, щоб промовить слово, так ні жадною мірою не може сказать; губи злипались, язик мов деревляний, а дух так і захватило. Дивить ся, що й Василь з неї очий не спустить і горіхи у жмені держить їжде, що вона йому скаже; от їй його жалко стало, на велику силу та тихесенько, так, що ніхто й не чув, промовила: цїт! та звернулась з ним. І сама вже не стямилась, як узяла з Василевої жмені горіхи, та як схаменулась, як засоромилась... крий Мати Божа!... Аж ось на щасте їх крикнув дружко: »Старости, наші підстарости! Благословіте молодих вивести із хати на двір погулять«. Тут і усї рушили із-за стола, та хто куди попав мерщій на двір дивити ся як будуть танцювати. От і Марусп і Василева неначе світ підняв, полегчало на душі, вийшли й вони з хати.

Троїста музика гра, що с духу: риплять скрипки, бряжчать цимбали, а замість баса сам скрипник крізь зуби гуде та прицмокує. От і розхалась наші дівчата: вийшла пара, а там друга, пішли у дрібушки. Ніжками тупотять, підківками бряжчать, поправившись за рученьки виворчують (викручують ся) ся, то вийть розійдуть ся, то як утїнки (качки) плавно плинуть, тільки головками повожують; то вийть у дрібушки... Вже й утомились, вже й хусточками утирають ся, вже-б їм і годї, вже і другим хочеть ся потанцювать... так що-ж бо? Музика гра, тай гра!... Вже одна із дівчат, Одарка Макотрусївна, ледви ноги волочить, піт з неї так і тече, притьмом просить музику: »Та годї — бо, дяньку! та перестаньте бо... ось вже не здужаю«! Та щож? Музика гра, тай гра!... Далї скрипник закінчив і пити

скрипочкою попросив. От дівчатам годі, поклонились музиці і пішли до гурту.

А ну горлиці (назва танцю)! гукнув з кучі (з купи) Денис Деканенко, ротовкав (розтрутив) кулачам, потяг до себе з кучі Пазьку Левусівну і став за нею, і дожидаєть ся, поки почастують музику. Розставив ноги, у боки узявсь, шапка висока, із сірих смушків, з червоним сукняним верхом, на бік йому похилилась, усами поморгує, на всіх погляда і приговорює: »Одже узяв ся танцювати, та може і не вмію! Повчитись було у кривого хоми, що на деревянці ходить«. Як се почули люди так і зареготались. Кузьма, таки старий коровай, той і каже: »Оттак! от той навчить добре, сам ходячи на одній нозї. А Юхим Перепелиця сміявсь-сміявсь, аж йому сльози потекли, тай каже: Отсей не вигада! Ну вже так«!... А Денис стоїть наче і не він і не всміхнеть ся.

Напившись горілки, музика вчистила горлиці. Як же розходивсь наш Денис, так що батечки! Там його морока зна, як то мудро тогді танцював! Як же вдряв на присядку, так ногами до землї не доторкнеть ся, то повзе на вколїшки, то через голову перекинеть ся, скокне, у долонї плесне, свисне, що аж ув ухах залящить, та впять в боки, та тропака-тропака, що аж земля гуде; а там стане викидувти ногами, неначе вони йому повиломлювані; а далї підскочить, та впять на присядку, та около Пазьки так кругом і веть ся, та приговорює:

Ой дівчина горлиця,
До козака горнеть ся:
А козак, як орел,
Як побачив, так і вмер...

Добре було Денисови так бришкати (брикати) без Василя; а той би його заткнув у пояс, чи у танцях, чи так у речах або в молодецтві, бо він собі був на те

уродливий. Коли було возьметь ся за танці, так і покаже, що годі: перетанцює яку хоч музику; колиж підвернеть ся до дівчат, то вже ні на кого більш і не дивлять ся, тільки на нього і його одного слухають, а на прочих плюють; колиж підсяде до старших, та стане загинати їм свої баляитраси (вигадки), так усі, і старі, і молоді, сидять, та пороззівлявши роти слухають, хоч до пізної ночи.

Такий то був наш Василь до сього часу. Тепер-же він мов остуженний. Вийшовши з хати, деб йти до гурту, та взявши дівчину, туди-б і тільки потанцювати; ні, пішов собі сердега стороною від людий, схилився на пліт тай дума: »Що се менї сталось? Таки нїчого не чую, нїчого й не бачу, тільки одну сю чорняву дівчину! Вона в мене і перед очима і на думці!... Чом же не займу її? Але! Бачить ся і не смію, або й боюсь, щоб не розсердилась... А як задумаю, що вона на мене мусить розсердитись і коли пійду до неї, то вона відвернеть ся від мене і прожене, то від її думки і світ менї не милий, і сам не знаю, що з собою робити!... Пішов би й до дому, так от-тут неначе прикований. Нудно менї на сеє весїля і дивитись; а чей не відведу від тієї хати, що он на приспі сидить моя дівчина, та щось з подругою розговорює, та чи менї так вже здасть ся, чи таки справді, що на мене поглядають, може про мене«...

»Чого так зажурився, Семенович?« сказав йому Лемко Цьомкал, підстарший боярин, тай вдарив його по плечам. »На дівчат заглядівсь, чи що? На лиш, потягни люльки, то повеселїйпаєш, тай ходїм танцювати. Бач, які бойкі (жваві) дівчата з города понаходили«.

— Не хочу люльки, каже Василь; не трохи вона менї і завадила. Так щось нездорово! Або отсе до дому утїкати або що? Кінчай тут за мене порядок.

»Цур йому, каже Левко, ще погуляймо. Мабуте, чи нема тобі чого з очий? То проходись по вулиці, воно й минеть ся; або йди лучше усього та подивись як дівчата танцюють. Ну, що вже Курбаківна вдарила, так там вже для всіх. Що за танцюра! Тай дівка, брат, важна! Колиб до осени не втекла, то не мине моїх рук«.

Мов лихоманка (пропасниця) стрепенула Василя; поблід як полотно, та аж руками схопивсь за коляку, щоб не впасти від журби. Він бо думав, що се його дівчину Левко вихваля; бо звісно, коли хто котру любить, то й дума, що вона і усім така хороша і люблязна, здасть ся як йому. Послухав трохи чмелів, далі схаменувсь і на хитрощі підпявсь; давай його випитувати.

»Де Курбаківна? каже; чи не та чорнява, що повна шия намиста з хрестиками?« (себто Маруся).

— Ні, каже Левко; нам до тієї далеко. Моя, он, бач, русява, що тронки киринатенька, у свиті, та рушником підперезана.

Полегшало нашому Василеви; аж здихнув і очищі як ясочки (зірочки) заграли, як почув, що не його дівчину Левко любить. Тепер йому дарма і Курбаківна, чи тут вона, чи де, а давай мерщій допитуватись про свою, тай каже Ловкови:

»А то про яку ти кажеш, що до неї тобі далеко? Хиба тут є попівна або приказчиківна (економівна)?

— Ні, каже левко, тут усї наші рівні; а я кажу про нашу Марусю.

»А щож то за Маруся?« — спитавсь Василь, тай очи понурив у землю, буцім йому і дарма, а у самого не тількн що вуха, та що то, усяка жилочка неначе слуха: а він, сердешний і дух притаїв, і боїть ся, щоб ні-жодного словечка не прослухати, що йому буде Левко розказувати.

От і почав йому Левко про Марусю казати усе, що знав, і чия вона дочка і який її батько багатий і як він свою дочку кохає, а далі і про Марусину натуру: як вона усіх жахається ся, що ніхто її не бачив не тільки, щоб на вечерницях або у колядці, тай на вулицю і на Купала і ні їна які ігри не ходить; чи така вже собі пишна, бо може несмілива; а що робітниця, і на батька й на матір тай на себе пряде, шие, мие і сама усе одна, без наймички і варить і пече; а мати сидить, ручки склавши.

Не пішлась і Маруся до танців, а сіла собі сумуючи на присні біля хати та ті горішки, що узяла у Василя, усе у жмені перемина, та назирцем за Васильом поглядає. Що-ж у мені на думі, того й сама не розбере. То часом стане й весело, так, що зараз сказав би до матері, тай пригорнувсь би до неї, то вмить засумує і сльозоньки хусточкою обітре і бажа батенька, щоб розвів її тугу; то всміхнеть ся, то засоромить ся; і думає, щоб то і до дому іти (так була попереду усе розказала: чи посидить, чи не посидить на весілі з дружками та мерщій і до дому), та як розгляднть, що треба побіля Василя іти, тай передума. А сього вона й сама не знала, що в неї на думці було: Коли б оттой парубок прийшов та поговорив би зі мною, то неначеб мені на душі легче стало«. Якже тільки подумала об сім, та як засоромить ся! Почервоніла як калина, закрилась ручиньками і голову похилила.

От-то й прийшла до неї Олена Кубраківна, перетанцювавши, тай сіла біля неї відпихати.

»Чого ти, Марусю, так сидиш? Чи плачеш, чи що?

— Ні не плачу, — каже Маруся, і говорити-б то, і заміналась, що не знає, що й казати. »Отсе їм, каже, мочені кислиці, та було подавилась. А ти чого так засапалась?«

»Та перетанцювала ся собі на лихо, — каже Олена. Як попав мене он той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував (обертав), а тут ще на лихо музика не стає; так не тілько що й ноги, а й руки болять і голова крутить ся. Та вжеж і танцюра! У нас такого і на усій слободі нема. Я казала своїм хлощям, щоб приводили його до нас на вулицю«....

От Маруся трошки і зрадувалась, що може Олена зна того парубка, що їй так у душу запав, бо й вона на свій пай думала, що вже краще її парубка і на світі нема і що се його вона так вихваля. От і давай про нього вишитувати:

»А який же боярин, чи не старший?«

І вже старший, забормотїла Олена; сидить собі як понура, ні на кого і не дивить ся і дівчат ніякотрої не заньме. Нехай лишень сядуть за стіл, вже я не буду, щоб не приспівала йому:

Старший боярин — як бовван,
Витріщив очі як, баран.
Обручами голова збита.
Мочулою свитка сшита,
Чичком підперезав ся,
У бояре прибрав ся.

От як йому заспіваю. Нехай зна і наших дівчат. Він може дума, що селяне не вміють танцювати? Ну, ну! ще його батька навчить.

»А може він і не вміє? спитала Маруся, а сама закрилась рукою, щоб не бачила Олена, як вона від сього соромить ся.

— Хто? Василь не вміє? аж скрикнула Олена.

»Та я не знаю, чи він Василь, чи він хто і чи він вміє танцювати, чи не мвіє, я не знаю; тай його зівсїм не знаю«.

Сказавши сеє, Маруся і схаменулась, щоб не замовчала Олена про нього розказувати; бо їй крішко хо-

тїлось знати, хто він і відкіля; і тільки, що хотїла випитувати, аж тут Олену розносило з своїм боярином: давай впять жілїть ся як він їй руки повикручував, як її вморив і се і те, і довго усе про нього говорила.

Довго слухала Маруся і не знала як Олену спинять, бо та раднесенька була хоч до вечера товкти про свого боярина. Далї, буцїм то не второпала, про кого вона розказує, тай каже:

»Приспівай же йому добре та добре«.

— Та се не йому! Хиба ти не чуєш? — крикнула на неї Олена; се я Василеви хочу приспівати.

»Та що там за Василь тобі дав ся? — каже Маруся (а се вже у дївчат така натура, що котра якого парубка полюбить, то знарошне (умисно) стане корити, щоб другі його похваляли). От, і не видала твого Василя, каже, і відкіля він тут узяв ся? І з якої слободи забрив сюди?«

— Але! мабуте чи не з слободи! Він з города, він свитник, коли чула. Та що вже завзятий! Вже де появить ся, то усї дївчата коло нього. І танцювати і жартувати не узяв його біс. Тай красивий же! Бач, як виляєть ся, за тин держачись! Спина так і гнеть ся, неначе молодий ясенок, а з виду як намальований: очи йому як зірочки, а патли так і мотають ся, бач, по купецькому...

»Мабуте ти його любиш, так тим і хвалиш«. — ледви промовила Маруся, ховаючи руки у рукав, а сама як на вогни горіла від Олениних розказів.

— Потурай (допусти), що люблю! Пожалуй би любила, так він на таких і не дивить ся. Кажуть, що його хазяїн та хоче його у приймы узяти, а дочка красива тай красива і дуже богата. Він і сам ма копійчину; адже ти й сама бачила, що й за шапку, та кинув аж гривенника; от так і усюди він робить. Вже як би не було...

Тут побіг Денис тай потягнув Олену до танцю за рукав. Вже вона його і лаяла, і кулаччам у спину товкмачила, так нїчого не зробила; потяг тай потяг. А їй шльно хотїлось з Марусею посидїти та про парубків наговорити ся.

Зостала ся Маруся сама. Узяли її думки та гадки; а як згадала, що Олена казала, то його хазяїн та бере його у приймн і що віддає дочку красну і богату, тай зажурилась! Схилила головоньку на білу ручку, а слїзонькн з очиць так і капотять! От обтерла їх хусточкою, закрила ся рученькою тай дума: »Ох, лихо менї тяжке! Лучше би його не бачила!... Як то менї його забувати!... Тим то городянські дївчата... у них і парубки свої, не такі як у нас, що нї на що не дивитись... Піду швидше до дому (а сама нї з місця), стану поратись, робити, то може й забуду! Ох, доленько моя лихая!... Тепер сих горішків нїде не подївако, так при собі і носити-му, більш нї на що, тількн на намять. Хоч би на сміх вонн менї сказали«... (та сее подумавши, потрясла у жменн горішки, та голосно промовила:) Чи він мене любить? Цїт, чи лишка?«

— Цїт! і любить тебе від щирого серця! — обізвавсь Василь, що вже давно стояв біля неї і дивився на її смуту і не знав як занятн.

»Ох, менї лишенько!« — скрикнула Маруся і стрепенулась як тая рибонька, ускочивши у вятїр. — Хто такий? Про кого ви говорите? — шита і сама не зна для чого і об чім.

— Той тебе любить... про кого... ти думала... — газав Василь, задихуючись від несмілости і з лиху, як почув, що вона ма когось на думцї.

»Та я... нї про кого не думала... я так... — сказала бідна дївка тай злякалась гріха, що з роду у перше зорехала; а опісля й каже: »Хто-б то мене полюбив?«...

»Марусю, Марусю! — каже Василь, тяжко від серця здохнувши; тай впять на силу дух перевів і каже: Я знаю такого...

— Марусю, Марусю! А ходи но сюди! — так кликнула їй таж Олена. Маруся ні жива, ні мертва! Злякалась того, що Василь став з нею говорити, та ще так голосно; а тут ще й то, що Олена бачить, що вона з чужим парубком розговорює, а опісля і сміяти меть ся, а що найбільш те їй була страшно і жалко, і ніби досадно, що Василь каже про когось другого, що її любить, а їй би хотілось, щоб він їй сказав, що він сам її любить.От як злякалась, скочила з місця, тай не може ступити, а Олена знай її кличе: Та йди сюди, ось осьде я. А Василь теж став як укопаний і не зна більш що й казати. На думці б то і богато до-чого є, так язик не слуха, не пошевельнеш його, а тут ще на біду підслухав, що маруся об комусь вже дума і що йому нічого тут убивати ся; а тут ще Олена збила його з товку... От і стоять вони обоє серденні і не загль на яку ступити і чи йти їм куди чи що робити?

Вже сама Олена прийшла до Маруєї і питаєть ся, чи вона тутечки довго буде?

Ні, каже Маруся, уже менї пора і до дому. Нічого більш тут дожидатись. Та сес кажучи так важко здохнула, що крий Мати Божа!

— І я отсе йду до дому, каже їй Олена: мати прислала за мною. Чи знаєш що? Ходїм завтра у кунї на місто; мати казала дещо купувати, так ходїм зо мною, ти таки усе лучше знаєш.

»Добре, ходїм. Моя матуся щось не здужа, так ще нам треба, я й куплю: заходь тїлькн за мною, сказала їй Маруся.

— Зайду, зайду. Жди мене до схід сонця. Ходїм завтра у кунї до дому, та в перекупки купим кисличок.

От подруженьки побравшись за руки і пішли собі.

III.

Зоставсь Василь і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачить ся, закинув Марусї надогад, що се він її любить і дума: Колиб вона не мала кого на примітї, та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нїчого і не треба; не хотїв би нї грошей, ні панства. Так бо почервонїла, як їй став закидати, що її полюбив, і очицї опустила у землю, а рученятами все хусточку крутила, вже вірно з серця, а як пішла за Олесею, то не тільки слівця йому не сказала, тай не глянула на нього

Сумувавши пішов він назирцем за Марусею і бачив, що вона аж поки ввійшла у другу вулицю, то аж тричі оглядалась, а чого, хто її зна? Дівчачу натуру трудно розгадати, бо вони часто буцїм то не люблять, хто їх займає, і буцїм то й сердють ся, а там собі нишком так його люблять, що й сказати не можна! Та таки і тієї правди нїгде дїти, що инша дівочка, що молоденька, що з роду в перше побачить такого парубка, ею їй прийде по серцю, то й сама себе не розгада, що з нею дієть ся. На думцї таки би на нього усе дивилась би і говорилаб усе з ним з одним і сїлаб біля нього, та чогось-то усе стидно; хоч нї душі нема близько, а їй здаєть ся, буцїм то усї люде так на неї і дивлять ся, так по очам пізнають, що вона з парубком говорила. От-тим-то така і жахаєть ся і втїкає, нї слова не сказавши парубкови, що залицяєть ся до неї; як же від біжить від нього, то й сама жалує, та ба! вже не можна дїла поправити! Добре-ж, коли парубок не розсердить ся, та ще й друге стане ляси підпускати, так ще не зовсїм біда; а як же подума: Лихе її матери, яка пишна! Цур їй!« тай відвернеть ся до другої, так тоді вже зовсїм лихо! І сумує сердешна і нишком поплаче, та прить мом нїчого не робить! І вжеж самій його не заньмати, щоб не сказав: »Сама, каже на шию вішаєть ся«.

Смутна прийшла до дому наша Маруся, та тільки не об тім. Вона думала, що Василь її не любить, а колиб любив, то зараз прямо й сказав би, а то про якогось другого казав, а об собі ні пів слова. Тай Оленаж казала, що хазяїн бере його у прийми, так се вже певне, що він любить хазяйську дочку. Та як її не любить? Вона собі городянка, міщанка, та, кажуть, хороша, тай хороша! А думаю, як убереть ся, так намиста ще більш як у мене; а скрипя з добром мала? та ще, думаю, і не одна; там може такі великі, та розмальовані, та на колесах, а подушок, подушок! Так може по саму стелю... Так куди вже йому до мене! Він на таких і не подивить ся. Ось так думала Маруся прийшовши до дому і сівши у хаті на лаві.

Дивила ся стара Настя, мати її, лежучи на полу (поміст, підлога) та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела і нічого про весілле не розказує і за діло не приймаєть ся; дивила ся довго, а далі стала питати:

»Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? Чи не занедужала, нехай Бог боронить? Гляди лиш, як ще й ти звалиш ся, що батько з нами буде робити! Кажи бо, що в тебе болить?«

— Нічого, мамо! — каже Маруся.

— Чи не порвала намиста, жартуючи на весіллї?« пита мати.

— Ні, мамо!

»Чи не зобидив тебе хто? то батькови скажи, він зараз уступить ся«.

— Ні, мамо!

»Так, колиж нема нічого, так чогож так сидїти? Ішлаб по воду; пора наставляти вечеряти«.

— Зараз, мамо, — сказала Маруся, а сама ні з місця.

Дожидала мати, дожидала, далі впять за неї; так вже на силу, та на превелику силу розколихала її, що

вона не роздяглась і не поховавши гаразд ні скиндячок, ні намиста і ніякої одежі, узяла кошик, щоб то у городі зілля нарвати, та замість огорода, пішла до криниці по воду, неначе з відрами; йде і байдуже. Та вже як прийшла до криниці і як стали над нею люди там сміятись, так вона тоді схаменулась і мерщій до дому. Щож? І до дому вернувши не лучча була; затопила в печі і наставля горщки порожні; замісць пшона, щоб заправити борщ, вона сіль тре у макітрі, та підлива борщу... І що ні возьме, до чого і не кинеть ся, усе не так, усе не до пимяти, так, що і старий Наум, вернувши до дому і дивлячись на таке її поране, аж сам дивувавсь.

Сяк так віддавши вечерю, Маруся пішла до корів, а Настя стала журити ся і каже Наумови:

»Ох, менї лишенько тяжке! — Щож отсе з Марусею діеть ся? Каже — зовсім здорова, а за що ні прийметь ся, що не нічне робити, усе не до ладу, усе не так, як треба. Та чогось собі чи журить ся, чи що? Нехай Бог боронить чи не з очий їй сталось?«

— У вас, у жінок, усе з очий, — заворчав Наум. — Чи дитина змерзла на холодї, чи дитиї душно в хатї, ви кажете — з очий: голодна, їсти просить — з очий: наївшись, не хоче, — і то з очий: чи засміялась, чи закурилась, чи сіла, чи встала — усе з очий: усе про все у вас очи. А що очи можуть зробити? Нічого; дивлять ся собі на світ божий та й годі. Рукою чоловікови біду зробити а язиком ще й гірину, а очи нікому не привинні.

»А чомуж баби, котрі знають, тай злизують, тай шепчуть? Як би воно нічого, то нічогоб і не робили, а то...

— На те шепчуть і злизують, щоб таких дурнів дурити, як ти і прочії. Потурай тільки їм, вони, пожалуй, раді, щоб тобі за все, про все шептати, абиб-б громницю лунити. А хто що може чоловікови зробити опріч

Бога милосердного? Він нашле біду, він і помилує; тільки молись і його одного знай, а з тою босовщиною, з ворожками та знахурами не водись. Помолись, Насте, хоч лежачи Богу, коли не здужаєш підвестись; і я таки помолюсь, то й гляди, що Маруся наша завтра зовсім здорова буде. Мовчиж, он — вона іде.

Маруся, зовсім управившись і поприбиравши, розпитувала матір чого треба и амістї купити і узяла у батька скільки треба гроший, послалась (постелила) на лаві, помолилась Богу і зверх усього вдарила три поклони, щоб вже більш не думати про Василя. Її так батько вчив: коли, каже, тобі чого треба, або журба тебе візьме, зараз до Бога. Вдар три поклони і проси об чому тобі нужда і жди певно від Нього милости. Він наш Отець, він зна, що кому у якеє время послать.

От з такою думкою лягла Маруся. Так щож? І сон її не бере. Тай дїло ще дума.., та не об Василеви, де-то вже! Вона його і знати не хоче... тай нащо він... Він доси вже посватаний, адже і хусточка у нього, що з кишенї виймав, то не хлопяча, а притьмом (очевидно) дївоча, і вже вірно вона йому подарувала... та він же невеселий на весїллї був... от-то мабуть скучав за своєю голубкою... та ще щоб я об ньому думала? Як би не так! Він собі і сидїв наче один у лїсї, ні на кого і не дививсь... Далї здохнула і дума: і мене заняв тими горіхами, як би то вже так!... Ні, Василю, не нашим дївчатам об тобі думати, у тебе є своя... От уже любить її, думаю.... Бачить ся, усе об нїй так і думав, бо в очах так і видно було слїзоньки... тепер вже вони десь у купочцї... і вона вже певно цїлує його у тї оченьки, що як блискавка, як зглянє, так іскрє... от вже не цїлує вона їх!... Тогож то він по нїй мав плакати... Чогож отсе я плачу?... Ох, горенько менї тяжке!... Колиб була знала, не ходилаб була на те весїлля!... На що було розпитувати Олену про нього! Та дарма: я вже зовсім про нього і не думаю... та й він же про мене тож. Мо-

же він думав що... теє-то... яб-то.., що, каже: я знаю такого що тебе любить, а я йомуб то вже не можна, що вже він посватаний.., Бог з тобою! Нехай тобі Бог помага! І ожени ся і люби ся...Та чогож я усе плачу?... От-того і туга така, що за чим я на те весілля ходила... Тепер засну вже... Завтра чим світ устану, піду на торг, тай розбю свою тугу. Колиж зним стрінусь на місті, то буцім і його не знаю і не буду на нього і дивитись. А вже він вірно, з нею ходити-ме по базарі, та дещо купувати муть... бо мабуть, і весїля швидко буде... То то вже він буде рад як оженить ся!... А вона?... Чогож я заливаюсь злезоньками?... Ох, бідонько моя!... Ох, горенько моє! Чого таки я на те весілля ходила?...

От так то бідна Маруся, не хотівши і споминати про Василя, тільки об нїм і думала і хоч-би тобі на хви линочку очицями звела; плакала та журила ся цілісень ку ніч. А й довга ніч у нас на клечальній неділі! Вечірня зоря ще не погасне, а світова вже й заньмаєть ся; блисне Віз, та вже докотившись до сонця.

От і тепер. Тільки що зірочки засяли у Бога милосердного на небесах, тільки що розсвітились, тай то не зовсїм ясно, а наче крізь серпанок (вельон, сїткова матерія)... соловейко стих, біля своєї самички, щоб ви спалась хорошенько, нежахаючись вітрець заспув і гілочки по садкам дрімаючи ледве-ледве колишуть ся, тільки й чути, що через греблю на лотоках водиця цїдить ся і мов хто пищечком казку каже, що так і дрімаєть ся, а то усюди тихенько... аж ось — не довго, зірочка покотилась... далї друга... третя — і поховались у синьому небі, мов у море канули, а прощаючись з землею, трошки сплакнули... от від їх слїзоньок впала роса на землю. Канула її крапелька, зашелестїла у ярі — і прокинув ся вітрець, тай поколихав тихенько гільки по садкам та по лїскам... от і попрокидались пташки-самочки, лупнули очицями, зацмокали носиками... тут зараз їх самички, що біля них дрімали, по пробур-

кувались і з радощів — що настає вятъ божий день і вони будуть з своїми самочками лїтати, гратись, любитись, і що може яка і яєчко знесе — з тих то радощів заспівали своїх пісеньок, що рано й вечер хвалять Господа небесного, Отця милосердного, як чоловікови, так усякому звірю, птиці, тай самій маюсенькій комашечці, що й оком не вздриш. А не-хто вже виспівувать як соловейко! Защебетав, залящав, зачиркав, засвистав, затріщав... то стихне, нїби пошепче своїй самочці, як її любить, а вона йому мабуть скаже, що й вона його любить і похваля його пісеньки, то з радощів і гукне на увесь садок... а як промеж того ще і поцїлують ся, тут він вже і не стямить ся... заажмурить ся, защебече, затерчить, що аж неначе охрипне, та знову, ще дужче лясне. Задрибоче, що аж дух йому запирать ся... Та усеж то так гарно, так гарно, що розказати не можна, а на душі весело!

От на березах і листя зашумїли промеж себе, що й вони, по ласцї божій будуть красуватись на ясному сонечку. — Схаменулась травонька, як скропила її небеснаня рісочка; підняпись стебелинчи, розпукались цвіточки і порозтївавши ротички свої, надихали на усю долину таким запахом, що почувши його, забудеш про усе і тільки здихнувши подумаєш: »Боже милосердний, Отче наш небесний! І се усе, що тільки є на землї, у водї, під небесами, се усе Ти тільки по єдиному милосердію своїому для чоловіка сотворив сей? А він сеє мізерне созданіе (сотвореніе), ся билина, ся пиль і порошина, чи він же тобі благодарить? і як?... О Боже праведний, буди і всегда милостив нам грішним!... Більш сього не вмісмо що й сказать!

От і рідненький туманець (мрака) нав на рїченьку мов нарубок приголубившись до дївчиноньки і у купі з нею побігли ховатись межи крутими берегами. Далї і хмарочки стали розходитись, порідчали і стали звертатись купками, мов клубочки, розступатись, щоб

дати дорогу для якогось иншого, важного гостя, нїби царя якого, дїющого добро усьому миру і покотились геть-геть за крутії гори, щоб тільки відтіля дивитись на те що тут буде!... Ось і зачервонїло на тій дорозї, де йому треба йти і розіслалось мов сукно, як кармазин красне; далї, неначе срібні цвітки по ньому хто посипав; а тут і увесь путь став мов золотим піском по червоному полю посипаний... Зазолотились і верхівя дерева по лїсам... і ось золотий по них пісок сипле ть ся по дереву нижче... нижче... Усе стихло... Чогось жде!.. Стало вимирять зза землї... що? І світло і огонь і краса... І вже і на крайок його не можна зиркнути оком, щож буде як усе явить ся миру?.. І золоті промінї від нього обсипали усю землю, і самії небеса стали нїби ще краще... Усе мовчить, жада, щоб пивдше явила ся у повнотї краса миру... Іде... викотилось зовсїм... озирнуло землю і... неначе повелївало: »Хвалїте Господа, що создав і мене і вас і кождий день посила мене давать усьому миру світ і усякому диханію жизнь...« Тут знова пташечки неначе по чийому наученю защебетали, усе мов знова ожило, чоловік знов принявсь за дїло своє... і що то: увесь мир ізрадував ся!...

IV.

Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились у купі йти на місто, так він вже і не пішов до дому в город, а у тім же селї, від города верстов з чотири, скитав ся усю ніч, і як стало свитати, то він вже і беріг їх. Визиравши із садочка, побачив, що дві дївчини геть-геть відстали від народу, тихенько йдуть собі і розговорюють; він зараз відгадав що хто то йде, бо серце у нього тьохнуло і подало звістку. От-то він і пішов, буцїм то у город, тихою ступою, похиливши голову, мов задумав ся, а у самого аж жилки (жили) трусять ся і дух йому захвалує від радощів, що ще побачить Марусю і поговорить з нею.

От ідуть дівчата; Олена як сорока скрегоче, що на ум збере, а Маруся буцім то і слуха, та усе про своє гада... аж зирк!... і пізнала свого Василя!... руки і ноги затрусили ся, у животї похолонуло, дух занявсь і сама-нї з місця.

»Та йди бо швичше, — крикнула на неї Олена. Чого ти зупиняєш? І так спізнились.«

— Та хто його зна, чи спіткнулась, чи що, — каже Маруся, сама-ж нї з місця, хоч так би і летїла до Василя, як та голубка до голуба; бо вже й забула, що мабуть він не її любить, що він вже посватаний на хазяйській дочці... усе забула, а тільки того й бажа, щоб бути у купці з своїм Василечком .

От як почув Василь, що дівчата за ним гомонять, озирнувсь до них, взяв шапочку, поклонивсь і каже:

»Добрийдень, дівчата. Боже вам помагай!«

— Спасибі!... нехай і вам Бог помагає! — сказали йому ув один голос дівчата.

От їм і каже Василь: »Чи не бігла против вас яка собака?«

— Цур їй, пек від нас! — каже Олена; — ми її не бачили; хиба де біга?

»Ось тутечка тільки перед вами кидалась на людей« — казав Василь; — то проженуть її, а вона відтіля забіжить, тай не знаєш, відкіля її і стерегтись. Та така сердита, на всїх так і кидаєть ся. Так я отсе вибомив собі коляку, та йду і озираюсь«.

— Ох, лишенько! я її боюсь! Вернїмось Марусю, — каже Олена.

»Не бійтесь дівчатка; адже ви у город і я у город, то я з вами буду йти, а коли набіжить, то вас оборонню!«

— От спасибі! Тепер нам, Марусю, не страшно — сказала Олена, а сама радїсенька була, що з парубком буде йти усю дорогу. От так і пішли собі у купці.

Зовсїм же то наш Василь збрехав, що будьто там

бігала яка-б то собака. О, він знарошне їх налякав, щоб вони припросили його проводити їх і щоб не церемонили ся з ним іти.

Ось як йдуть і Василь їх попережа — звісно вже, молодецька походка (хід) против дівочої — тай піджида їх; от Маруся збирала ся, як би то з ним заговорити, а далі каже:

»Бачите, як ми тихенько йдемо і ви нас піджидаєте. Може ми вам боронимо (перешкаджаємо)«.

— А чим? — каже Василь.

А Маруся каже: »Тим, що може вам... пильно треба у городі бути? Може вас хазя... хазяїн жде?« себто на здогад буряків, щоб вишитати його, чи не скаже чого про хазяйську дочку.

— І вже менї тепер город! забув про нього і думати, — сказав Василь, а далі тяжко здохнувши і каже: Одно в мене на думці — колиб то Бог поміг! Тільки за тим і піду до хазяїна, щоб...

»А чому ви учора на весіллї не танцювали?« — перебила йому Олена, почала з ним пащекувати. Він їй слово нехотячи скаже, а вона йому десять; та так і стриже, та вигадує, та докладає, та придирасть ся, що вже Василь нїяким побитом і не відчепить ся від неї. А сердешнаж то Маруся зачепила було Василя, — тепер і сама не рада. Вжеж тепер він не таючись, сказав, що у нього є на думці і що за тим тільки і йде до хазяїна. Се вже певно, щоб домовити ся об сватанню на його дочцї.

От у таких гадках та думках іде не іде і ноги не служать і сердить ся на себе, чого вона на торг пішла; сердить ся на Василя, чого він їм на зустріч попав ся і вже мов засватаний, а з чужими дівчатами ходити-ме по базарю, сердить ся і на Олену чого вона така весела, чого так з засватаним парубком пащикує; сердить ся на усїх і за все, а сама не зна на кого і за що.

От прийшли у город, походили по базарю: Олена зараз скупила усе, що треба їй було, а Маруся тільки ходить за нею та світом нудить і усе нападаєть ся на Олену, що притьмом пора до дому. А Василь усе за ними ходить, та як той міхоноша у колядці — носить Марусин кошик та складає, що Олена купує. Далі осмілившсь якось то спитати Марусю (бо бачивши, що вона цілу дорогу мовчала, думав певно, що вона на нього сердить ся), тай пита:

»А ти, Марусю, чом не купуєш?«

— Та мені не богацько... де чого й купувати... — каже Маруся, тай відвернулась від нього, щоб не дивитись на чужого женіха: тільки й треба купити матері кресало на люльку... а батькови шиток красних... на мережки до хусток... та яловичини... на Петрівку...

От-так наверякала (наплела) пана Маруся, що трохи й сим Василь їй у вічі не насміявсь; ще то добре, що не чула сього Олена, торгуючи у перекупки шпильки.

Василь тілько собі тихенько усміхнувсь, бо догадавсь, що щось не так воно є, тай узявсь, що треба було Марусї купити. Покупивши і поскладавши усе до куни, каже:

»Вжеж як хочете, дівчатка, а я вас супроводжу аж до дому, щоб оборонити вас від собаки; тай менї таки у вашім селї є до одного чоловіка дїло.«

Опять таки Василь збрехав: не було йому нїякого дїла нї до якого чоловіка, а хотїлось йому... та побачимо, що буде дальш.

От і пішли вони собі вять у купцї з города. Тільки що вийшли з улиць на степок, от Олена як крикне:

От я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця по батькові чоботи. Що тут менї на свитї робити?«

Поговоривши порадились, щоб Олена сама вернулась у город за чоботами, за тим, що не далеко і у вулицях не страшно, а Василь, щоб зостав ся біля Ма-

русї і щоб тут-же дожидали Олени, а вона мусїла швиденько вернутись.

От як зостали ся у двох Василь з Марусею, та й посїдали на горбику, зараз Василь їй каже:

»Марусю! хоч ти розсердиш ся на мене, хоч проженеш від себе, хоч не звелиш нїколи на очи попадатись, а я таки тобі тепер договорю, що учора хотїв сказати...«

— Що там таке? — спитала Маруся, а сама злякала ся так, що не можна й розказувати, а сама не зна чого.

»Марусю! Чи я ж один був би такий на свїтї, щоб побачивши тебе не полюбив щиро? Люблю тебе, Марусенько, усїм серцем моїм, люблю тебе більш усього на свїтї!... Не сердь ся на мене, не відворочуй ся, не затуляй очищь своїх білою рученькою; дай її менї сюди, нехай пригорну її до свого серденька, та тогдї хоч і вмру, коли тобі не вгодна щира моя любов!... Щож ти мовчиш, чом не глянеш на мене?... Промов, до мене хоч нїв словечка; скажи, що ти не сердиш ся за мою любов. Розїзнавай мене, розпитуй про мене, може таки про мене щонебудь і добре почуєш?...«

Тїльки що став Василь так говорити, то Маруся і не стямилась; серденько у неї так і бєть ся, а сама як у лихоманцї, так і трусить ся, боїть ся і сама не зна чого; колиб земля розступила ся, так би вона і кинулась туди, тай... Василя потягнула за собою; колиб їй крила, полетїлаб на край свїта... та не сама, а усеб таки з Василем. Щож їй робити? Земля не розступаєть ся, крил у неї нема, ноги неначе не її, одну руку хватив Василь тай держить біля свого серця, а воно також колотить ся, як і в неї, очицями зовсїм свїта не бачить, а ще таки другою рукою закрила їх, тай питаєть ся Василя так тихесенько, що й сама гаразд не чула:

»Аджеж ти просватаний?...«

— Нї, Марусю, нї на кому я не сватаний і нї об одній дівчині до сеї пори і не думав. Побачивши тебе учора, світ менї повернув ся' без тебе не хочу жити, та бачу й сам, що не можна менї без тебе й дихати. Тай де я найду краще тебе?

»А хазяйська дочка? Адже він тебе бере у прийми?« — сказала Маруся вже трохи смілїш, бо на серци й не так важко вже стало.

— Не тільки хазяйська дочка, та хоч би й королївна, хоч княгиня, та хоч би й сама охвіцерівна, — не подивлю ся нї на кого, усїми згордую для тебе. Одна моя втїха, одно моє щастя, коли ти мене будеш хоч трошечки любити!... Розпитай про мене, цїлий год жди ти-му тільки...

»Е! год!... так довго-бо...«

— Скільки хоч, що хоч роби зі мною, тільки не проганяй від себе, не сердь ся...«

»Та я не сержусь...«

— Чогож ти закриваєш ся, чого відвертаєш ся від мене? Може любиш кого другого? Кажи не сором ся; нехай я сам почую від тебе, тай піду світ за очима!

»Нї бо... я другого не люблю...«

— Так глянь же на мене, не закривай ся!

»Але! щеб не закриватись... менї бо стидно...«

— Чого-ж тобі стидно, скажи? Тут нема нїчого, що я кажу...

»А тож і не стидно сказати... що я тебе... люблю? Нї за-що в світї не скажу...« — та сеє сказавши, як заплаче гірко і стала його прохати: »Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи я тебе люблю; я сього тобі з роду не скажу, щоб ти не посміяв ся наді мною... Я й сама не знаю, що зо мною стало ся; я ще нїкого не любила, нїкого не хотїла любити, цурала ся парубків, а як побачила тебе, світ менї став немилий, усїм я нудила, усюди я скучала; а як ска

зали, що ти просватаний, так я й сама не знала, що й робити...

— Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко! — приговорював Василь, обнімаючи Марусю. — Яж землї під собою не чую... Я мов у раю! Чи не сплю лишень я... Чи се правда, що ти любиш мене, Марусенько? Скажи менї, правда?

»Не скажу, Василечку; їй Богу не скажу.«

— Чом не хочеш завірити (заповнити) об моїм щастї?

»Стидно-бо!..«

— Марусю! одже поцїлую, коли не скажеш.

»Та хоч десять раз цїлуй, абп не я тебе, а усе таки не скажу...«

— От так-же!... от так... от так-же... приговорював Василь, цїлуючи її раз по пять не віддихаючи, та впять знову за теж... та вже не зміг і слова промовити... А Маруся лежить в нього на руках, і сама себе не тямить, чи вона у раю, чи вона де! Так їй хороше було! Хоче щось сказати і слова не промовить; хоче від нього вирвати ся, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче зажмуритись, так очи против її волї так зазирають у Василеві очи, що як угіля на вогнї палають; хоче від нього відвернутись, а і сама не зна, як горнеть ся до нього... А він?... Він только розгляда її неначе їсть її очима; забув увесь світ' хоч би йому тут з пушок (армат- палили, хоч би хто його нї клпкав, нїчим би не вважив, тільки що розгляда свою Марусеньку, держачи її на своїх руках.

Далї схаменулась вона; здихнула тяжко і крізь слези сказала:

»Василечку! що це зо мною сталось? Нїчого не тямлю, не знаю сама себе; тільки у мене й на думцї, що ти мене любиш, що ти мій!... Боюсь тільки, чи нема менї за се гріха?«

— За що, моя Марусенько? — сказав Василь,

пригорнувши її до свого серденька і поцїлував щиро.

»Ох, не цїлуй мене, мій сизий голубоньку! Менї усе здаєть ся, що гріх нам за се... Боюсь прогнївити Бога!...«

— Так я-ж тобі, моя Марусенько тим же Богом божу ся, що нема у сьому нїякого гріха. Він повелїв бути мужу і женї; заповідав, щоб вони любили одно другого і щоб до смерти не розлучали ся. Тепер ми любимо ся; дасть Бог сповнимо святий закон, тогдї не розлучимо ся на вік наш; а до того часу, як зійдемо ся, нам можна без гріха і любити ся і голубити ся...

»А не дай Боже, як...« — сказала Маруся, тай притулила ся до Василевого плеча; і не доказала і боїть ся глянути на нього.

— Не доведи до того, Боже! — аж скрикнув Василь аж злякав ся, подумавши, про що Маруся йому тїльки нагадувати стала. — Буду — каже — тебе, моя зазуленько, як ока берегти. Нїяка скверна, бісовська думка і на серцї не буде. Не бійсь мене, я знаю Бога небесного! Він покара за злее дїло, усе рівно, що за душогубство. Не бій ся, кажу, мене; і колиб вже й так прийшлось, щоб ти стала забувати і Бога і стид людський, то я тебе оберегу як братїк сестрицю...

»Братїку мій милесенький! — скрикнула Маруся і обняла його рученятами; довго дивила ся йому у вічи, як тая ясочка, а далї й каже: »Тепер я сама тебе поцїлую аж тричі, бо знаю, що й в тебе на думцї нема нїякого худа (зла)«. Тай припала йому на плече, зазираючи йому у вічи, та так пильно, нїби той баранчик, що його хотять зарізати, а він жалїбно дивить ся, так і вона зирнула на Василя, а слезонька, неначе тая росочка на цвіточку, так у неї на очицях засяла' та так жалїбно, як тая сопілочка заграла, так вона його спитала: Як же ти мене після сего покинеш: »Як же ти мене після сего покинеш?

— Не говори менї сього, Маню, і не думай об сїм,

моя кришечко! Гріх божитись, а от я смертельною клятвою побожу ся, коли ти менї не віриш...

Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! і щоб ти менї не сказав, усьому вірити буду!...«

Богато розказувати що там Василь з Марусею розмовляли; забули про увесь світ і де вони є і що кругом них і як би не гукнула ще з далека на них Олена, тоб — підкравшись тихенько — бачилаб усе як вони поговорюють, поговорюють, тай знова цїлують ся. Якже почули Олену, так зараз і розрізнили ся. наче і не вони: Василь став, буцїм мала дитина, пісочком пересипатись, а Маруся тут же знайшла черепочки, та давай у креймахи (забава черепочками) грати, а самі і не зирнуть ся між собою.

От пішли усї у купі до дому. Олена подумала: нїколи не була вона така весела і говірлива, та ще з парубком що було їх жахаєть ся, як не знать чого, а тепер сама заговорює, жартує, вигадує і знай смієть ся з Василем, а мене буцїм і нема з нею. У ранцї як ішли, так пари з уст не пустила, а тепер не замовчить нї на часинку; у ранцї на силу ішла і на мене попадалась, чого я спішу, а тут поперед усїх біжить, землї під собою не чує, та знай кидає на Василя то пісочком, то скшпочками, а він її ловить, а піймавши... аж руки крутить. Се щось не даром! Тривай лишень, ти смирна що нас було за іграшки з парубками корпш; я тобі відвдячу...«

Стали доходити до села. от Василь і каже:

»Тепер же прощайте, дївчатка. Менї так весело було з вами; спасибі вам, і дуже спасибі за все, за все. Не знаю, коли то з вами побачусь?« (А у Марусї аж слїзоньки покотились; обтерла швидше хусточкою, щоб Олена не бачила, тай стала нїби то пісеньку мугикати і неначе підтанцьовує під неї, та сама пильно дивить ся у вічи Василю). »Нате-ж усе, каже Василь,

ваше добро; вибирайте з кошика; може чи не загубив я чого? А я вже піду своєю дорогою«.

От дівчата стали вибирати, Олена все забрала і поклала за пазуху, а Маруся, переглядівши, поскладала у кошик і пішли собі. Тільки що відійшов від них Василь чимало, аж Маруся буцім то схаменулась і згадала і каже:

»От також! усе позабирала, а синій каменець, що батько звелів купити, я й не взяла від Василя. Побіжу, дожену його!«Догоня, а сама знай кричить, щоб він підождав. Вжеж щоб то Василь та не почув би Марусиного голосу? Не знаю! Стоїть як на патичках і дожидає, щоб Маруся підбігла до нього і що то вона йому скаже!

Ось що то вона, догнавши його, казала: »Я знарошне буцім то забула у тебе синій каменець, щоб тобі нишком сказати: Приходь сьогодня на озера, що у нашому бору, я там буду, то ще поговоримо. Пустиж, не заньмай мене, щоб Олена не догадалась. Ке-сюди каменець і прощай, мій соколику милий! Приходь-же!« — сказавши, та скільки є духу до Олени.

»Добреж до якого часу! Не буде мене тепер зупиняти!

V.

Прийшла Маруся до дому: Батечку! весела, моторна, і говорить, і розказує, і порається ся за трьох так, що мати дивлячись на неї, аж повеселіїшала і їй полїпшало. Хотїла було сваритись на дочку, за чим довго проходила, та та-ж як узяла коло неї леститись і приговорювати і розважати її, а сама ніч топити, горшки наставляти так, що горить у неї дїло.

Не вспіла мати оглянутись, вже у Марусї готов обід: сїла, ручки зложила, і знай матері розказує, якто їй було добре іти на базар холодком, що бачила на містї, як торгувалась, як купувала, і кого бачила, і з

ким говорила, і яка проява лучалась, усе, усе, до послїднього раз по пять розказувала; тільки про Василя нї чичирк! Вонаб то хотїла і матері розказати, та не знала, з якого кінця узятись тай подумала: »Нехай-же спитаюсь у Василя; він мене навчить як про се розказати«.

Прийшов і старий Наум' обіда і дума: »З роду Маруся такого доброго борщу не варила, як сьогодня; і мнясо добре спечене, і усе-таки гаразд, а лучче усього,що сама така веселенька і усе вигадує і жартує«.Далї і каже Настї: »Бач, яж казав, що не треба нї злизувати, нї шептати, само минеть ся«.

Після обіду, чи прибрала Маруся, чи не прибрала, мерщій ухопила глечичок, тай каже: Підуж я, мамо, назриваю суниць; там таких богацько на базарі було; і наші дївчата горшечками так і носять. І вам назбираю і може дещо і продам«. Ще мати їй нїчого на се не сказала, а вона вже і за воротами і прямо поспіша у бір на озера. Хоч і бачить по дорозї суниці, та не збира а дума: »Василь може вже мабуте жде, піду швидше до нього; а як посиджу з ним, та вертати мусь до дому, тогдї і ягідок назбираю.«

Недовго шукала вона свого Василя: тут зараз і є. Як же зійшлись, та дарма, що тільки може часів три не бачились, а так неначе десять год розно (окремо) були. Обнимають ся, цїлує одно одного, розговорюють, розказують; то побравши ся за рученьки, ходють, то впять посїдають, то впять за же. І не счулись як вже стало вечеріти. І тож бо правда, що коли будеш у купщї з тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить як часиночка.

От Маруся перша крикнула: »Ох, менї лишенько! Чи бач, де вже сонце?«

— Так щож, пита Василь.

»А те, каже Маруся, як я до дому піду?«

— Не бійсь нїчого, я тебе опровожу.

» Не те, щоб я боялась, а те, чо ягідок не збирала; а я за ними і просилась у матері. Що менї тут на світї робити? Розкажу Матері, що заговорилась з тобою, тай забула«.

— Нї, Марусенько, потривай ще матері про мене говорити.

»А чомуж?«

— Ще, моє серденько, не уремя. Треба підождати.

»А як се можна? Матері і батькови треба усе зараз розказувати і нїколи перед ними не брехати. Щож я тепер скажу, що не набрала суничок?«

— Що хоч, Маню, те й кажи, а тільки не говори про мене; я сам, як прийде пора, я сам скажу.

»Так гріх же брехати і перед ким небудь, а не тільки...«

— Се не брехня і їм треба усе розказати; тільки як скажеш тепер, а вони, мене не знавши, подумають, що тільки звожу тебе з ума, тебе будуть лаяти, мене стануть цуратись і будуть нас розлучати. Потерпи, моя рибочко, хоч через Петрівку: я так наведу, що вони про мене будуть знати і чути щонебудь непогане; тогдї пришлю людей, тогдї їм усе розкажеш. То брехня і гріх як зовсїм потаїти, а то ми прежде якого часу їм нїчого не скажемо. Чи так, моя паняночко? — сказав, тай поцїлував її щиро, від серця.

»Може воно і так, — довго подумавши, Маруся сказала. — Я вже нїчо не знаю, а усе робити-му, що менї скажеш. Тільки вже Василечку, мій козаченьку, як собі хоч, а я вже більш до тебе не вийду нї сюди, нї на базар, нїкуди.

— А сеж чому? — сказав Василь, злякавшись.

»Як собі хоч, а тільки по моїй думї, се вже гріх, коли чого не можна матері сказати, та тее робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсїм, не тільки так насуп ся, як тепер, тільки вже я не прийду і не дожидай

мене і не шукай мене. Инше дїло як би я посватана була, тогдїб і нїчого; а то хтонебудь побачить, та про мене ще й слава піде. Не хочу, не хочу! Нехай Бог боронить! Менї тепер і Олени страшно; вона щось дивилась на нас шильнепько, як вернула ся з города, і усе щось собі під ніс бормотала. Зараз-же прийшовши, піду до неї і усе їй розкажу і попрошу, щоб до часу нїкому не говорила. Прощай-же, мій соколику Василечку! Не сердь ся-ж бо на мене; адже ти кажеш, що скоро пришлеш старостів, от ми не на довго розлучаємось«.

Скільки не просив, як то нї молив її Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день, або через два — так за що на свїтї не захотїла і з тим пішла до дому, не звелївши йому іти за собою. Він пішов, понурившн голову, горою до дому, а вона бором, тай здумала, щоб не так то перед матїрю у брехунах зостатись: пішла против череди, знавши, що й Олена кожного вечера тож виходить. От і хотїла їй усе про Василя розказати і просити, щоб мовчала.

Олена не вийшла проти череди і дївчата сказали, що сьогодня ранком, поки вона була на місци, приїхали старости і жених аж з хуторів; та не подивились нї на закон, нї на що, бо чоловік кріпко хороший і рушники ранком подавали, далї звінчали і узявши її з батьком і матїрю поїхали і там на хуторах, аж верстов за двадцять і весїля будуть справляти. Агу! нашій Марусї трошки легше стало, що не буде свидїтеля (свідка), як вона подружила з Василем.

Прийшовши до дому, тяжко їй було відбрехуватись перед матїрю, що не принесла ягідок, бо з роду не брехавши нї в чім, не знала як і викрутитись і що сказати? Сяк-так, то чередою, то Оленою, затерла, замяла дїло — і кінцї у воду.

Поки поралась та прибирала і була з матїрю, так їй і весело було, а тим більш, що матері стало лекше і

вже піднялась з постелї; батько тож веселий і ласкавий був до неї; от вона не тільки не журилась, та ще сама собі дякувала, що так з Василем зробила; і ходячи і пораючись усе думала: »Колиб швидше, можна було розказати про Василя, то як би гріх з душі«.

Як же лягла на постїль, так і не подумала, щоб спати. Зараз прийшов їй на думку Василь, як то він, мабуть, журить ся, що не скоро з нею побачить ся; та як і їй бути? Як, не бачившись з Василем неділю, або може, нехай Бог боронить, і дві, як і жити на світї... »Іще таки учора, дума собі, ще я не так його любила, як сьогодня, після того часу, як він сказав, що мене любить, та ще... як поцїлував!« Та здумавши се, як засоромилась! і по ночі чує, що вид у неї як жар горить! »Щож отсе я наробила?« дума собі. »Чи сеж я, що і слухати не хотїла об хлопцях? Крізь землюб пішла від стида і сорому! А що як се Василь надо мною смієть ся?« Тут їй ще душнїйше стало; а далї як роздума, що Василь зовсїм не такий, щоб йому сміятись, і що він божив ся, що кріпко її любить, то і утихомирилась, і тільки того соромилась, що... цїлувала ся з ним і у бору довго з ним сидїла. »Та сеж вже, так дума, і в перше і в останнє. Се на мене любов напала, а матуся казала, що любов як сон: ні заїси, ні засніш, і що робиш, не знаєш, мов ввісні. Борони мати Божа, щоб я гіршого чого не зробила! Та як не буду з ним бачитись то і жартувати ні-з-ким буде. Добреж я зробила і сама собі дякую, що не звелїла йому до себе ходити.

Так собі порадившись, устала (бо вже і розвидно), і зараз принялась поратись. Щож? Тут корову доїть, а сама озираєть ся, чи не йде Василь. По воду пішла, оглядаєть ся Василя; у хатї сало товче, а на дворі поглядала, чи не Василь їх відчиня. За стіл сїла обідати, а сама у віконце усе зирк, та зирк, чи не йде Василь. І жде його і не жде, і хоче, щоб прийшов і боїть ся, щоб не прийшов.

Після обід, у хатї сидячи, дума: „Коли-б не ввійшов! Піду на вдвіря.” На двір вийде: „Коли-б не йшов вулицею, та щоб мене не побачив, піду лучше у хату.” І так знай світом чого нудить у день, а нічю мало чого й спить, усе їй на думцї, що коли-то вона побачить Василя, і коли-то не буде з ним розлучатись.

І Василь не луччий був її. Не тільки роботу, покинув хазяїна і город; знай блука круг села, де жила Маруся. Ходить, ходить, у бір піде, над озерами, де з нею сидїв, сяде — нема Марусї, не йде Маруся. По селу вулицями ходить, та не зна, де її хата, не зна як і батька зовуть і прозивають. Маруся тай Маруся, більш йому нїчого нетреба було знати, і він її не питав, за тим, що нїколи було; ще їй розказував, як її любить, або слухав, як вона розказувала, що як вона його любить.

От вже і пущаня прийшло, тиждень Петрівки минаєть ся; ходить наш Василь і не зна що вже йому і робить. Аж ось, іде своєю дорогою, бачить, чоловік віз мішки від вітряка та вісь йому і уломилась. Чоловік той хоче, щоб підвязати як небудь, так шкапа не стоїть; і той чоловік мучить ся з нею, а друге й те, що і воза не підниме,бо вже собі старенький був.

От Василь, парень - друзяка, побачивши сеє, підійшов до нього, поздоровкав ся і каже: „Ке-лишень, дядьку, я тобі поможу, а то не з твоєю силою справитись з мішками і з шкапою. Чоловік той подякував і попросив помогти. Василь як приняв ся, разом справили віз і сяк-так, на трьох колесах можна було доїхати. Чоловік ще більш дякував Василеви і просив, коли по дорозї, проводити його до двора, щоб часом не порозвязувало ся, тогдї він вжить не здужа справити, а вже вечеріло.

Василь пішов за ним помалу і нїчого не розпитував, бо йому до сього було байдуже, тільки знай об Марусї й думав. От іде, та іде за возом — бачить, чоловік

у тім селї, де Маруся живе, та повернув у вулицю; Василь зрадував ся: „От, дума, тут пробуду, то може щонебудь прочую про Марусю, як-то вона, моя галочка, поживає.”

Аж от з'їзжає чоловік на двір. Василь зирк! біжить його Маруся на зустріч до чоловіка і кричить: „Де се ви тату, були? Ми вже вас...” тай замовкла, як узріла свого лебедика та з радощів уже не зна, що й робити; вернулась у хату, та аж трусить ся і не зна, що й казати.

Наум (се та і він був) позносивши мішки у комору, розпрягши кобилу і упоравши все з Василем, ввійшли у хату, посїдали, поговорили. Василь вже не мовчав, то про се то про те розпитував; про себе розказував, як живе, де служить: звичайний був против Настї, а на Марусю, що тут микалась то в кімнату, то в хату, то з хати у сїни, то з сїний вийть у хату, і не дивить зовсїм і буцїм-то і не він. І вона собі дарма, неначе його з роду вперше бачить.

Посидївши Василь і наговорившись, став збиратись до дому. Наум і каже: „Приходь, Василю, коли хоч, до нас завтра обідати; неділенька свята, іще наговоримось.” Василь сказав, що прийде, поклонивсь і пішов з хати, а Наум і кликнув: „А де ти, Марусю? Проведи Василя від собаки за ворота.”

Марусї на руку ковінька; мерщій з хати і ще Василь не вийшов із сїний, вона вже біля нього і счепились рученьками. Вона йому і каже:

„Василечку! як-би ще тебе не побачила хоч день тоб і вмерла.”

— Завтра, Маню, і я тобі розкажу, як я страждав без тебе. Тепер зділай милость, прислухай ся, що старі про мене казати муть. Чи будуть хвалити, чи корити? Тай розкажеш менї, щоб я знав, як наше дїло почати.

— А ось що я зроблю, Василечку; коли мої старі будуть тебе хвалити, то я повяжу на голову червону скиндячку і коси покладу; колиж не дай Боже що ні, то повяжу чорну стрічку без кіс. Ти тільки прийдеш, так на мене і дивись, то й знати-меш. Прощай-же, мій лебедику, до завтрього.

Увесь вечір Маруся, хоч ложки, миски перемивала, мисники змивала, піч мазала, мила ся, та все так тихенько робила, що її не чути було вовсї; боялась-бо вона, щоб через свій шелест не пропустити якого слова, що батько і мати казати муть про Василя; а ті знай його хвалють. Настя те й діло розказує, який він звичайний, який собою красивий; а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний; я — каже — знаю його весь рід: рід чесний, дядьки заможненькі, хоч він собі сирота; та ба — і отцевський син не буде такий бравий козак; нїчого казать.'' Маруся не пропустила ні одного слова ще з вечера наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити, і з веселестю, і з радостю лягла спати, тільки того вже не можна вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоч часинку?

У ранцї вирядилась що найкраще; поплела коси у самі маленькі дрібушки і вінком на голову поклала; повязала які були луччі скиндячки, а зверх усїх положила червону і квіточками заквітчалась. Чи шатнулась там, чи як вже обідати у неї поспіло; борщик з живою рибкою (бігала сама з вечера до сусїда, рибалки, тай випрохала), каша пшоняна до олії, солона тараня з пшеничними галушечками, та варенники з сїмяною макухою. Упоравшись, ще з батьком до церкви сходила.

Тільки що вернулись з церкви, Маруся зирк у вікно, аж Василь уже і йде; зараз вибігла, буцїм боронити його від собаки, а більш за тим, щоб подивитись,

що на нїй червона скиндячка. От вибігла, та мерщій і кричить: „Не бійсь, не бійсь!" а рукою поводить по лобови, неначе каже: „Не бійсь, ось бач, що червона скиндячка!"

Ну, як там було, пообідали гарненько і наговорились. Після обід Наум лїг до Настї скатись, тай заснув, а далї і Настя схилилась, тай заснула. А молодї, знай собі голублять ся та милують ся. Далї, як старі проснули тай сидїли в хатї, то під коморою у холодку, аж поки зовсїм у вечері Василь пішов до дому.

Унадив ся-ж наш Василь до старого Наума щобожий день: то дїло було до коваля, то до бондаря, то так до чоловіка приходив за дїлом, та усякий раз і зайде до Наума; коли застане то з ним, а коли не застане, то з Настею посидить, поговорить; і так вони вже до нього привикли, що коли який день хоч трохи забарить ся, то вже вони і скучають, і той і та кажуть: „Не ма-ж нашого Василя! не йде обідати." Бо усякий раз, вони його зоставляли у себе обідати. А Маруся? Маруся себе не тямила від радощів. Василь прийде, то вона вже найде місцечко, де з ним обо всїм тихенько переговорить і намилуєть ся; а коли і без нього, то тільки й чує, що старі його вихвалюють.

VI.

От дождались і Петра, розговілись.

На самого полу-Петра, так вже перед вечером, вбога Настя в хату, аж задихалась, тай кричить:

„Науме, Науме! либонь старости ідуть."

— До кого?

„Та до нас, до нас; от вже у дворі. Сїдай швидше на лаву! А ти, Марусю, біжи хутко у кімнату, та вбирай ся".

Маруся, як тільки почула про старостів, то що бу

ло у руках, усе попускала і не стямить ся, що й робити, тільки дивить ся на матїр, а лиці як жар, так і горять; а сама була румяна, а то почервонїла як калина. От мати мерщій пхнула її у кімнату і стала її убирати у нову плахту і усе, що треба, по дівчачи.

За тим ось стукнуло під дверю палицею тричі. Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягаєть ся, підперізуєть ся, а сам трусить ся, неначе з переляку і каже собі нишечком: „Господи милосердний, дай моїй донечці доброго чоловіка: не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя.”

От вже стукнули і в друге, теж тричі палицею.

Наум, одягнувшись зовсїм, ізмів із скатертї, що на столї, і посунувши хлїб, що завсегда лежить на столї, к покутю (а за тим Настя засвітила свічечку перед образами) сїв на лавку в кінци стола і дожидаєть ся.

Аж ось стукнули під дверми і в третє. теж тричі.

Тогдї Наум перехристив ся і каже до них:

„Коли добрі люде та з добрим словом, то просимо до господи. Насте! Ідиж сїдай і ти.”

От Настя за тим упоравши Марусю, вийшла і перехристившись тричі, сїла біля Наума.

За Наумовим словом ввійшли в хату двох старостів, люде хороші, міщане, у синїх жупанах, аглицької каламайки, поясами попідперізувані, з паличками, і у старшого старости хлїб сьвятий у руках. За ними ввійшов Василь... Крий Мати Божа! Нї живий, нї мертвий, білий як стїна.

Прийшовши у хату, старости помолились Богу святому і поклонились хазяїну і хазяйцї.

Зараз Наум (хоч і знав дуже добре, а тільки для закону) пита:

„Що ви за люде і відкіля і за чим вас Бог принїс?”

Старший староста і каже: „Прежде усього позвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись. Не

гордуйте вислухать нас; і коли буде теє, то ми і онеє; колиж наше слово буде не в лад, то ми і підемо назад. А що ми люде чесні і без худої науки, то от-вам хліб святий у руки."

Наум, взявши хліб, поцілував, і положивши на стіл край свого хліба, каже:

Хліб святий приймаємо, а вас послухаємо. Сідайте, люди добрі! До чого ще дійдеть ся, а ви своїх ніг не турбуйте, може і так з далека ішли. А з якого царства, з якого государства?"

Старший староста і каже: „Ми є люде німецькії, а ідемо з землі Турецької. Ми собі ловці, удалії молодці. Раз дома у нашій землі вишала метелиця. Я й кажу товаришу; „Чого нам дивити на таку снїговицю, ходїм ськать усякого звірю! — І пішли. Їздили, слїдили, і нїчого не почули. Назустріч нам як раз їде на вороному коню отцей князь (а Василь устав, тай кланяєть ся, бо се про нього говорили). От після зустречі він каже-говорить нам такії речі:

„Ей ви ловці, добрії молодці! Услужіте менї службу, покажіте дружбу; ось як раз попалась менї лисиця, або куниця, а трохи чи не красна дївиця. Їсти-пити не жадаю, достати її жалаю. Поможіте, піймайте; чого душа захоче, усього від мене бажайте. Десять городов вам і стирту хліба." От ловцям - молодцям того і треба. Пішли ми по слїдам, по усїм городам. Перш слїд пішов у Нїмеччину, а далї у Туреччину; ходимо, шукаємо, а її не піймаємо. Усї царства - государства прійшли, а її не знайшли; от і кажемо князю: „Не стільки звіря в полї, що куниця, пошукаємо де инде, найдеть ся і красная дївиця." Так князь затявсь. „Скільки, каже - говорить, по світу нї їзжав, у яких царствах - государствах не бував, а такої куниці, нїби красної дївиці, не видав." От ми уже по слїду ішли, та і в село — як зоветь, не знаємо — прийшли. Тут впять пала метели-

ця; ми ловці давай ходить, давай слїдить; сьогодня рано устали і зараз на слїд напали. Пішов наш звір та до вас у двір і з двора до хати; тепер жадаємо його піймати. Певно вже наша куниця — у вас у хатї красна дївиця. Нашому слову кінець, а ви зробите нашому дїлу кінець. Віддайте нашому князеви куницю, вашу красную дївицю! Чи віддасьте, чи нехай підросте?"

Поки староста се законне слово казав, Маруся у кімнатї усе поклони била, щоб батько віддав її за Василя, а він, сидючи на лавці, крізь двері дивить ся на неї, та тож то здихне, то з нею переглянеть ся. Як-же усе староста розказав і прийшло ся батькови ответне слово казати, вона так і припала до дверей і слуха.

От Наум усе насупившись слухав, помовчав, а да лї каже:

„Не вмію я до прикладу у сїм дїлї сказати. Спасибі вам за вашу працю. Йдете ви з дальної дороги, то можеб ви випили по чарцї?"

Маруся як се почула, та в голос! Настя аж об поли руками вдарила, тай крикнула:

„Ох менї лихо? А чомуж се так?"

А Василь так об землю і кинув ся, та аж приповз на вколїшках до Наумових ніг та цїлує їх та гірко плаче і просить:

„Будьте менї батеньком рідненьким! Не згнущайтесь бідним сиротою!... За що в мене душу віднїмаєте? Не можу без вашої Марусї жити! Буду вам за батрака вічно служити... Буду усякую вашу волю сповняти .. Що хотїть, те й робіть зо мною! Дайте сиротиночцї ще на світї прожити!..."

Тут Маруся, забувши, що й гоже і що нї, вибігла тож собі і впала до ніг отцевських і просить і плаче, то кинеть ся до матері і руки їх цїлує і приговорює:

„Таточку! голубчику, соколику, лебедику! Матїнко моя рідненька! утїнко моя, перепілочко, голубочко!

не погубляйте свого дитяти, дайте менї бідненькій ще на світї пожити! не розлучайте мене з моїм Василечком... Не держіть мене як дочку, нехай я буду вам замість наймички; усяку роботу, що скажете, буду робити, і не охну. Не давайте менї нїякої худобоньки, буду сама на себе заробляти, буду вас доглядати і шанувати, аж поки жива. Хоч оден годочок дайте менї з Василечком прожити, щоб і я знала, що то за радість на світї."

От-так і Маруся і Василь одно перед одним усе просили своїх старих, та так жалїбно, що старости оби два повставали і знай полами слези утирають. Далї старший староста не витерпів і каже:

„Ох панове - сватове! Не слїд менї, бувши у сьому важному чину, лишнє слово говорить; моє дїло таке: сказав, що закон велить, та і жди одвіту; що почуєш, з тим назад іди. Сказано дать нам по чарцї, так вже тут нїчого доброго ждати. Одначе, видючи їх слези і просьбу, якось то моторошно і нам не сказати чого-небудь. А що-пак, Олексїєвичу? Нїгде дїтись: благослови дїток, нехай Маруся нас повяже."

Наум тільки покрутив головою. обтер слїзку рукавом тай внять понурив голову і мовчить.

Староста каже: „Може стара мати сес усе вередує?"

— О батечки мої! — зараз каже стара Настя, — чи яж-би не хотїла щастя своїому дитяти? Адже вона моя утроба. Та деж нам лутчого Василя ськати? Він дитина розумна, покірна; усяк би нам позавидував. Так хиба-ж я не жона своїому мужу, щоб не мала його слухати? У нас іде по божому та по старосвіцьки: він менї закон, а не я йому. А чому він не віддає, я не знаю; він Василя завсегда любив. Кажи-бо. Науме, що се ти робиш?" Тут знова приступили і дїти плачучи, і стара

Настя голосючи, і старости кланяючись, та знай просють Наума.

Мовчав він, мовчав, тільки знай сльози ковта, далї устав, здохнув жалібно, перехрестивсь перед Господом милосердним, тай каже:

„Одна в мене на світї радість, моя Марусенька! Що божий день молюсь, щоб вона була щаслива; так як-же, молившись об однім, буду сам робити друге? Молившись об її щастї, сам буду її топити? Прощайте, панове - сватово! Коли хочете, то справдї вишийте по чарцї; коли-ж нї, то не здивуйте, дайте і менї покій, бо... Ох, не хотїлось було сього казати, та ви мене розжалобили!... Бо менї дуже жалко, що рішаюсь Василя, та нїгде дїтись. Прощайте, люде добрі, ідїть собі, не здивуйте."

Тут впять усї приступили до нього, що коли, кажуть ,любиш Василя, так чом не віддаєш за нього Марусї? Маруся-ж так і повисла йому на шию і обмива його слїзоньками, а Василь тож припав на вколїшки, та гірко плаче, та знай просить.

„Але? чому не віддаю? — сказав Наум здохнувши: — „бо жаль свого родженя. Не той час; при такому важному дїлї, як сватанє, не можна усього говорити. Прийди, Василю, завтра, та сам, без людей, от тут я тобі все розкажу. Більш нїчого і говорити; прощайте! От вам ваш і хлїб святий."

Чи хотїли, чи не хотїли старости, узявши хлїб назад, пішли з хати з Василем, або так сказати, що повели його, бо він сам не здужав і іти.

Зостав ся Наум із своєю сїмєю, сїв собі і сумує. Маруся аж звалила ся на піл від слїз, і Настя плачучи сидїла над нею і дивувала ся, що се старому стало ся, що разом зневажив Василя? Об вечері нїхто й не думав; нїкому було поратись і нїхто не хотїв нїчого їсти.

От сидїв Наум, сидїв; думав та думав, а далї і обізвав ся:

„Годї плакати, Марусю! Устань, та слухай, чого я питати-му.”

Не той був Наум батько, щоб його могла Маруся не послухати. Чи здужала, чи не здужала, а коли батько каже без жартів, та трохи чи й не сердитий, то треба уставати. Устала і втерла слїзоньки і жде, що він їй скаже.

„Ти бачу, Василя знала ще перш, чим я його привів?”

— Знала, пан-отченьку! — і затрусила ся, як осиковий листочок і опустила свої довгії вії на очи, щоб не бачив батько, як їй стало стидно.

„Як-же се було?” — спитав він грізно.

Тут Маруся, хоч і запинаючись, а розказала йому усе: як побачила його у перше на весїлї, як їй стало його жалко, як він цятав ся горішками, як і на базар ідучи зійшли ся, як з базарю вертали ся, що говорили і — нїгде було правди дїти! — як і цїлували ся...

„Ну, ну, що дальше: а почин хороший”, — каже Наум, а сам і видно, що як на ножах сидить.

От Маруся сплакнувши, веселїйш стала було розказувати, як змовили ся з ним зійтись у бір на озера і як зійшли ся, і як...

„Годї, годї!” — закричав не своїм голосом з серця Наум. — „То вже розказуй матері, що не вміла тебе берегти і від худа відводити”. А сам схопивши шапку, хотїв було втїкати на двір, так Маруся так і вхопила ся йому за шию і каже:

— Нї, таточку, нї, мій сизий голубчику! Не погубила себе твоя дочка і не погубить. Матїночко моя рідненька! Лутче менї усяку муку принять, на смерть піду... а не принесу тобі нїякого безчестя нї для якого пана, нї для нїякого однорала; я памятаю ваші молит-

ви, я знаю, що я ваша дочка, так чи можна, щоб я на свою погибель ішла? А ось-як у нас було... Тут вона і розказала, що собі з Василем говорила, і як у них там було, і як вона заборонила Василеви ходити до себе і для чого. Розказала і те, як скучала і журилась без нього; усе розказала до послїдного часу, як що було.

Наум ще таки спитав ся: „Гляди лишень, чи все сьому правда і чи не потаїла ти чого?"...

— Усю правду вам сказала і що нїчого не потаїла, так коли велиш, тату, щоб побожилась, то як хоч, так і побожусь.

„Гріх великий, каже Наум, божитись, а ще гірше, як надармо; я-ж тобі і без божби вірю. Тепер слухай мене, Марусю. Нераз тобі казав, що дївкою тобі зоставитись не можна, треба заміж іти. Приказував тобі, що тільки кого полюбиш, зараз мені скажи прямо, а я, побачивши, що воно таке є, так-би дїло і кінчав: коли мені не годивсь, то я-б тобі сказав: не треба, не знай його; а колиж-би годив ся, тоб йому поперед усього сказав-би, щоб і ти не знала: присилай, козаче, за рушниками, за тим, щоб поки до сватаня, так щоб не було у вас нїякого жениханя, бо воно до добра не доводить. Щастя і твоє і наше з Настею, що Василь такий чесний і богоязний; а другий, і не счула ся-б як би навязав тобі камінь на шию, що й по вік би його не зняла, хиба-б з мосту, та у воду. Як би я знав з самого перпу об Василеви, то я-б тобі сказав, за чим не віддам за нього; і ти-б так не пристала до нього і легше було-б його забувати. А тепер як хоч, так і терпи, бо не віддам."

Тут Маруся, як розказала перед своїми усю правду, то й стало їй на душі веселїйше і на серце полегшало; почала знова просити батька, щоб таки віддав за Василя, а що вона хоч вік у дївках сидїти ме, а нї-за кого не піде, опріч його.

„Говори! — каже Наум, — а знаєш ти, голово, що батько лучче бачить твоє щастє, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай-же, дівко, спати; завтра будеш старіша, чим сьогодня, а від того і умнїша. Перехристив її тай пішов собі від неї.

Нї світ, нї зоря, а вже Василь і в Наума. То сяк, то так пробули до обід. І варивши обід і подававши на стіл, Маруся залївала ся слїзоньками, відгадувавши певно, що в останнє бачить Василечка. Та правду сказати, так і всї не веселї сидїли, а за обідом до страви нїхто й не приймавсь.

От як позбирали з стола, Наум і каже тїщї і дочцї: „Ідїть собі або у кімнату, або під комору, на простор шитп, а нам тут з Василем не мішайте.“

От, як повиходили вони, Наум і каже:

„Василю! сядь лишень біля мене, та слухай не не ребиваючи, що я тобі скажу. Не по моїй правдї, бо у мене опріч гріхів нема нїчого, а за отцевські і материнські молитви, наградив мене Бог милосердний жінкою доброю, роботящою, покірною і не сварливою. Батьківщини ми з нею не розтратували, а по троху, Бог благословляє, усе добавляємо. Велика милость божа! Рано і вечер дякую за наше не оставленєє, а що найбільша милость божая до вас грішних у тім, а що найбільша милость бомая до нас грішних у тім, що наградив нас дочкою; та ще якою? Се не чоловік, се ангел святий...“

— Ох, правда, дядечку... — перебнь Василь, а він його зараз зупинив і каже:

„Цить-бо, Василю, мовчи та слухай, і не перебивай мене. А ти, бачивши її очи або щоки і що вона во всїм собою красивенька, тай хвалиш її; а я не про її тїло, я кажу про її душу. Яка-то вона тихая, слухняная; Бога небесного зна, і любить, і боїть ся прогнївить його; нас шанує і бережеть ся яко мога, щоб нї в чім

нас не прогнівити. Жалослива не то що до чоловіка, та аж до манісїнькії комашки. Худа нїякого і по духу не зна і боїть ся самії думки об нїм. Яка сама добра і не злобна, так і про усїх дума; усякому повірить, і Бог її сохранив, що вона тебе, а не кого ледачого полюбила; з другим-би пропала на віки вішнїї. Та й ти її сердешну, збив було з панталику, знаю усе. Ох! гріх так робити!"

— Дядьку! — обізвавсь було Василь.

„Мовчи, племеннику; ти розкажеш опісля. Такую-то дитину нам Бог милосердний дав; хоч я і батько їй, я не можу против правди казати. Щож ми називаємо ся за родителї, щоб не думати об щастї свого дитяти? Яж кажу: коли-б вже і сяка і така, ну, так-би і бить. А за її добрість, за її смирноту, покірність, треба їй такого мужика, щоб їй був як отець, щоб він її кохав, жалував, щоб не дай Бог! — коли і трапилось якеє худо, чи дїлом, чи думкою, так він би її підовчив. вчив би її на усе добре, не давав би її кому зря зобиджати, а покірну та смирну, як вона, хто захоче, той і зобидить. Чим нас Бог благословив у сїм свїтї, чи худобинкою, чи скотиною, усе тут би зостало ся зятеви за тим, що я хочу зятя, коли Бог благословить, узяти до себе у прийми. Так се вже не чиє, як моє дїло, глядїти дуже пильно, щоб він був хазяїн добрий, щоб хоч би вже не розтратив і не розтеряв, що від нас прийме і щоб і її не довів до якої нужди; а коли Бог благословить дїточками, так щоб і їх до путя через науку довести і де-що і їм зоставить ся. Тепер скажи менї, Василю, не правду я кажу?"

— Правду, пан-отче, святу правду ви говорите. Колиб ваша милость, щоб мене наградили Марусею, я-б усе те сповнив, що ви тепер розказуєте.

„Не можна, Василю; не будеш ти їй таким мужом і хазяїном, як хочеш, бо се не від тебе. Коли-ж я знаю,

що сьому не можна бути і бачу свою Марусю, що зовсїм і розум погубила полюбивши тебе... Вона тепер рада за тобою хоч на край світа, іще то Господь її не зовсїм покинув, а то думаю... Крий Мати Божа! (аж скрикнув Наум і перехрестив ся). От по сьому то, прошу тебе ласкаво, тай приказую, як отець мого дитяти: покинь її, забудь, не ходи до нас не знай її, хоч би вона тобі де повстрічалась; не погубляй її і душу її, тай нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сїм... (сказав і гірко заплакав) дай нам спокійно віку дожити і не доведи нас відвічати за неї на тім світі!"

— Та чом же ви, Наум Семенович, думаєте, що я не буду добрим її мужом і хорошим хазяїном?

„Тиж менї розказував про себе. Ти сирота; у дядьків твоїх по два, по три сини, і ти з ними у одній сказці. Сказка (виказ тих, що мають ставати до войська), ваша девятидушина, дядькові хлопці малі; а як прийде бранка, то певно тобі лоб забриють, бо ти сирота, за тебе нїкому заступитись; і дядьки скажуть: ми тебе поїли, зодїгали і до розуму довели, служи за нашу чергу. А що тогдї буде з Марусею? — Нї жінка, нї удова; звісно, як салдаток шанують: як саму послїдну паплюгу, і нїхто і не вірить, щоб була салдатка тай чесна. Тай троха чи й не так? Де їй за полками таскатись? А моло де, дурне, попадеть ся ледачим людям, наведуть на усе злеє. Худобу поростаскають, повіднимають, хто її защитить? (Заступить ся за неї). Дїточки без доглядїня, у бідности, у нищетї, без науки, без усього, помруть або, не дай Боже! бездїльниками стануть. А вона за тим і зістарієть ся, немощі одолїють, бідность, калїчество... тільки що в шпиталь, до старцїв!" (сказав се тай заплакав, як мала дитина). „Не приведи, Господи, і ворогу нашому такої судьби!... Так от, Василю, як-би я тебе полюбив, так менї тебе жалко, як рідного сина! — а не хочу загубити своєї дочки, і такої, як наша Ма-

руся. Тепер сам здоров бачиш, чому не можу тебе зятем приняти.”

Довго Василь думав, похиливши голову. а далі аж повеселів, тай каже: „А як я найду за себе заступника?”

„Заступника?” — подумав Наум, а далі й каже: — „А з чогож ти наймеш, коли тільки получаєш від хазяїна вісімдесять рублів у год, а батькової копійчини нема.”

— Дядьки поможуть.

„Не числи на те, Василю; поможуть та не тобі, а собі. До чого дійдеть ся, тобі за тебе лоб забриють, а наймщик опісля піде за дядькових хлощів. Рад-би і я тобі помогти, та усе не те. Як знати-муть, що в тебе жінка богата, то так тягнути муть, що тільки держись і усе до кінця не доведуть, усе заставляти муть, щоб було за що вчепитись. Колиб ти сам, своєю копійкою зду жав наняти, так-би так! Василю! От тобі образ Царя небесного і його Матери Пречистої і Миколая святого! Принеси письмо, що наймщик принят за самого тебе, і за твої гроші — от тобі зараз обома руками віддам Марусю.”

Як ударить Василь, вислухавши усе, руками об груди, як припаде на стіл, як заплаче, а далі сказавши: „Усьому, кінець,” кинув ся на шию, обняв Наума кріпко і каже: „Прощай, мій...! Колиж тобі хоч трохи жаль бідного Василя, будь ласкав, будь жалїсний: поклич сюди Марусю, нехай я при тобі попрощаюсь з нею!”

„Добре Василю, каже Наум; та глядиж: Попрощай ся! Чи розумієш?”

— Усе знаю і усе зроблю, як менї кажете.

От ввійшла Маруся, а за нею і Настя.

Василь, узявши Марусю за руку, і каже: „Мару-

сенько! Правду, велику правду сказав менї твій батько. Треба нам розлучатись!"

— І на віки? — через велику силу спитала Маруся.

Побачимо ся... і будеш ти моєю, коли не на сїм свїтї, так на тім! Прощай, моя Ма... і не договорив, як вона зомлїла і покотила ся йому на руки. Він її пригорнув до серця кріпко, поцїлував, віддав її нечувственному батькови на руки, поцїлував руку йому і Настї... і пішов швидко не оглядаючись...

VII.

Не будемо розказувати, як кріпко і як довго Маруся за ним журилась. Ледве-ледве, сердешна, з журби не вмерла. Скільки вже батько з матїрю її не розважав, усе нїчого, а тим іще пуще, що не знала вона, за чим і куди Василь її дївав ся; чи на довго він скрив ся, чи вернеть ся і коли ще то буде? Питала ся нераз і батька, — щож? не знаю, тай не знаю. Бо й справдї він не знав, з якою думкою і куди він скрив ся.

Що божий день перебере горішки, що ще на весїлї, як побачились у перше, та він їй дав, перебере, перецїлує, та вийть до серця і положить. Або коли вільним днем від роботи піде у бір на озера, де з ним раз прохожувала ся, там посидить, поплаче, і з тим і до дому вернеть ся. Мати не дуже її заставляла поратись і робити, так сама бралась за все. „Менї, каже, не так на серденьку тяжко, як я що небудь роблю." З подругами нїколи не грала і вже овсї до них і не виходила.

Одробили ся у поли, стали від Семена з вечера сидїти, Маруся приняла ся прясти; а з Покрови у до-свїта встає, пряде, шиє, порає ся і все журить ся і частенько, як забереть ся куди-небудь сама собі, то пла-

че-плаче, так що й Господи! Бо об Василеви ні чутки, ні вісточки; як у воду впав.

От і Пилипівка; от і Ганнино Зачатіє, зачали парубки засилати старостів до дівчат. Знай люде ходять по вулицях з паличками у руках. То гляди: Ідуть двоє поперевязувані рушниками, бодрять ся, вихвалюють ся: от там і там таку то за такого посватали. А инші свинячою стежкою, по під плотами, мовчки собі ідуть і під плечем замісць хліба святого несуть... гарбуз! Еге! нігде дітись: як заробили, так і відвічать.

Неодні старости заходили і до старого Дрота сватати Марусю; так щож? „Таточку мій ріднесенький! Я їм, каже, підніси по чарці!" Старий було гримне на неї: „Чи ти дурна, та божевільна! Чом ти не йдеш! Люде хороші, чесного роду, парень бойкий; чи тобі поповича, чи купця треба?"

„Василя, а коли не Василя, то нікого!..." — каже було Маруся. Мати її у слези, а батько було аж розсердить ся, тай крикне:

„Та де того Василя возьмемо? Тепер ти людий цураєш ся, а там стануть і тебе люде цуратись і досидиш ся до сивої коси.

„Дарма, таточку! Без Василя не страшна мені і домовина, не то сива коса.

Здвигне тільки плечима Наум, подума: Нехай ще до того году, тай замовчить. І йому жалко було, що про Василя не було ніякої чутки; бо він його дуже любив і все надіявсь, що він з собою що небудь до путя зробить.

От і мясниці пройшли і усюда пішла слава, що Дротова Маруся і горда і пишна, за тутешних парубків не хоче, а жде собі панича ізза моря. Вона про сю славу знала, сміялась і каже було: „Дарма! і підожду." Парубкам же хоч і кріпко досадно було, що така краси

ва і богата дівка у лад не дається ся, та нічого було робить: силою не возьмеш.

Прийшов і піст, відговілись і слава тобі Господи! дождались Воскресеня. Маруся у велику суботу сама начинила паску, положила туди яєчок, імберю, бібків, шапрану, і спекла ся паска і висока, і жовта, і ще у не чі зарумянилась. Полагодила усе, що треба, а на самий Великдень у ранці з батраками понесла до церкви на посвящение паску, баранця печеного, порося, ковбасу, кращанок з десяток, сало і грудку соли, і розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько, як її мати навчила, бо настя після недуги не пішла з двора. Наум же став у церкві божій і молить ся.

Коли Наум приходив до церкви молитись, то вже справді молив ся, а не ловив вітрів, не розглядав ся і сюди і туди, а стояв, як треба, неначе перед самим Богом Господом, царем небесним, і тільки слухав, що читають і співають. А сього-дня, у такий великий празник, ще більш молив ся і на серци так йому було весело, як і усякому богобоязному, кого приведе Бог дождатись Великодня.

От як він стоїть і молить ся, служба божа співаєть ся, вийшов на серед церкви читати Апостола... і хто-ж? Василь!... Наум дивить ся і сам собі не вірить, чи се він, чи не він?!... Та він же овсї не письменний! Як же він буде читати? Може на вмання, без книжки; може витвердив на память? Побачим!

От Василь вже і „Павла чтение" сказав, тай почав.. та що за голос важний! Чистий, голосний півбасок, та понятний!.. От Наум і дума: „Бачив я слїпорожденного, що читав Псалтир, также без книжки; а Василь так у книжку дивить ся... хіба чи не хвалить ся? Може на память від дяка перейняв, та буцїм-то й письменний?... Так отже за титлу було зачепив ся тай розі-

брав по троху, от і дочитав без помилки; от і Алилую по закладкам найшов... Нї! якби не письменний, то не зумів би Апостола, та ще й на самий Великдень прочитати!"

Прислухаєть ся Наум, Василь співа. Як-же почав Херувимську, так таку, що й сам дяк не вмів у лад узяти, а Василь без запинки так усї голоса і покрива, і переводи виводить, сам і кінча, сам впять і починa. Тогди вже Наум зовсїм положивсь, що Василь стаь письменним; та коли-ж він справивсь і де пробував? Нехай, дума собі, опісля знати му.

Як вийшов пан отець зо-хрести і народ рушив з церкви, Наум зупинив Василя, та зараз і каже: "Христос Воскресе!" От, похристосувавшись з ним, як довг велить, і каже йому Наум: Чи ще ти нас, Василю, не забув?

— Нехай мене Бог забуде, коли...

„Добре-ж, добре, спшу! Тепер не до того. Приходь до вас розговітись, а хоч і пообідаєш, коли не підеш до дому.

— Ви менї і дом, ви і родителї.

„Добре-ж, добре. Приходь-же, не забудь; я ждати му." Сказавши сеє, Наум поспішав до дому і дорогою собі дума: „Не дуже-ж я добре зробив, що не розпитав ни Василя, що він і що з ним, тай покликав його до себе. Може він вже об Марусї і не дума, а може вже женат, а я тільки потурбую Марусю і знова розважу її тоску. Та хоч би і не се, так може ще він не відкупив ся від некрутщини, так що тогдї робити? Та вжеж побачу. Дасть Бог розговітись, а там буду поправляти, що напсував з радощів, що побачив нежданно Василя, та ще й письменного! Відкіля йому Бог таку благодать послав? Правда, дитина розумна, йому-б тільки дяком бути."

З такою думкою прийшов до дому і не каже жінцї

нїчого, що кого він бачив. Прийшла і Маруся і принесла усе свячене, і байдуже! Бо вона, як не стояла у церкві, а при пасках, то й не бачила Василя. Розставила усе на столї, як треба і полагодила, тай дивуєть ся з матїрю, що батько не сїда розговлятись, а ходить собі по хатї, та дума. Аж ось двері — рип! і Василь у хату. Маруся так і не стямилась і крикнула не своїм голосом: „Ох мій Василечку!" тай стала як укопана. Стара Настя тож зрадувала ся, неначе Бог зна чому і кинулась до Василя і похристосувались. От Наум бачить, що Василь з Марусею стоять і тільки поглядають, він на неї, а вона на нього, неначе з роду вперше бачать ся, от і каже їм: „Чом-же ви не христосуетесь?" А Василь і каже: „Не смію, пан-отче!" — „Чом не сміти?" каже Наум. „Закон повелїва христосуватись зо всяким і хоч би з смертельним урагом. Похристосуйтесь же по закону тричі, та нехай вас Бог боронить від усякої поганої думки! Тяжкий гріх у такому святому дїлї думати лукаве!"

От і похристосувались гарненько.

Маруся кинулась до нього з запитами: „Де се ти, Василечку, був?"

„Знай бо уремя, перебив її Наум; одно що небудь: або розговлятись, або говорити. Бог дав празник і паску свячену; дякуючи Бога милосердного, треба розрiшати без усяких хлопiт і з веселою душею, а говорити будемо опiсля. Сїдайте линень. Господи благослови!"

Стара Настя сїла за столом на лаві, а Маруся біля неї з краю, щоб ближче поратись. Василь сїв на ослонї, старий на покутї, а батраки в кінци стола. От і перехристивсь Наум і прочитавши тричі Христос воскрес з мертвих, — зараз відрізав паски свяченої положив перед усяким по куску. Покоштувавши її беріжно, щоб крихоть не розсипати під стіл, усяк перехристивсь і сказав: „Спасибі Богу милосердному! Дай Бо

же і на той год діждати!" Поїли баранця, поросятини, а кісточок під стіл не кидали, а клали на стіл, щоб опісля покидати у піч. Далі їли ковбасу, сала кусочками нарізали і крашанок облупили і порізали на тарілочці. От сеє скінчивши, Маруся усе прибрала із стола тож беріжно змела і усі крихти і кісточки і лушпини з яєць покидала у піч, та тогді вже стала подавати страву.

Старий Наум вишив чарку горівки перед обідом, а Василь не став, бо каже, ще не починав її пити. От і подали борщ, а далі, яловичину покришили на дерев'яній тарілочці, посолили, тай їли — вже, звісно що не по панськи, бо виделок не водить ся — пальцями. Опісля подали юшку з хляками, печене було баранина, а там молошна каша, тай годі, більш нічого.

Маруся чи їла що, чи не їла, їй лучче усяких розговин — опріч празника святого — те, що Василь вернув ся і жив і здоров. Захилившись за матір, щоб батько не бачив, як ясочка дивила ся на свого Василечка, а сама будьто ложкою достає з миски, абиб-то неначе бона їсть. Куди їй вже їсти! У неї одно на думці, як і у Василя! Так той вже через силу їв, бо біля Наума сидів і не можна було йому злукавнувати, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю.

Пообідавши і подякувавши Богу і батькови з матірю, як поприбирала усе Маруся, от Наум і каже:

„А в нас новий дяк сьогодня Апостола читав."

Настя зараз і питаєть ся: „А хто такий і відкіля?"

— Осьде він, пан Василь, — сказав Наум тай всміхнув ся.

„Хиба-ж Василь письменний, щоб йому Апостоли читати?" — спитала ся Настя; а Маруся так ухо насторощила, щоб чути усе, що будуть говорити.

— Був неписьменний, а тепер Бог йому розум пославь, а як і що? я й сам не знаю. Розкажи мені, зділай милость, Василю, як се тобі світ відкрив ся? Се мені на

вдивовижу, що й году нема, як ти пішов від нас, а навчив ся письма, і співати вмієш, як і сам дяк. Де ти побував?

„Я дядьку, не був дуже далеко," став розказувати Василь. — „От як ви мені відкрили світ і розтолкували мені, що я буду пропащий і чужий вік заїм, коли не знайду за себе наймщика, то я думав - думав і трохи з ума не зійшов. Правду ви казали, що за гроші вісімдесять рублів, що я від хазяїна брав? Тільки що на одежу. Що-ж тут мені було робити? Як-то Бог ціслав на думку: Піди до куниів; у них хороший заробіток. прийшов я до торговця зелїза; він мене трохи знав; розказав йому все своє лихо. Він, подумавши, приняв ме за пядесять рублів на год з тим, що коли я буду у своїм дїлї справний, то він мені і більш прибавить і усе буде прибавляти, бачивши мос старанє. Я зрадував ся, почувши, що більш нїчого не треба, щоб гроші заробити, як тілько бути чесним і своє дїло не лїнуючись справляти. З товаришами, хоч усе москалї були, зараз поладнав. Тільки бачу, що вони усї письменні і хто більш чого зна, більш получа плати. От як сїв, як сїв . і правду вам, дядюшка, скажу, що ніч і день вчивсь і Бог мені дарованіє послав; і те-таки правду сказать, що нашого братчика куди нї пїткни, хоч у науку, хоч у яке ремесло, то з нього люде будуть; не пропащі за нього гроші. От-то я від Спасівки та до Різдва вивчивсь читати і церковне і граждапське, писати по-трохи вмію, цихвіру знаю, і на щетах (рахункова таблиця), хоч тисяч десять пудів у роздроб на фунти не помиляючись положу; фірманів виплачу і хазяйського добра гляжу як ока, щоб і копійка нїгде не дївалась. Товариші, знаєте, охотники на крилосї співати замість дяків, от і мене, як побачили, що голос є, то й привчили трохи. Поки себе не оставив на путь, не їшов до вас, дядюшка; і як нї тяжко мені було, не бачивши Ма-

русї, та памятаючи ваше слово, сам себе морив і не ходив сюди. І то-ж таки, що хазяїн, знавши мою чесність посилав мене не за великими дїлами по маленьких ярмарках, а після Хрещения посилав уже й дальш, і я тільки що перед празником отсе йому привіз не малу суму гроший. Як-же він мене потїшив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно прийшов до вас на празник, а щоб ви увірили сему, що й не зледащів, от і став й на крилосї співати і апостола прочитав.

Наум, вислухавши його, не стерпів, та аж поцїлував його у голову, і дума: „Що за премила дитина! Не даром його люблю! Такий не пропаде.” Дал й пита:

„Скільки-ж ти платнї получаєш тепер?”

— Платнї не богато, — каже Василь, — аби-б стало на одежу, а те важнїйш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я боюсь і через що ви не віддаєте за мене Марусї, сам хлопоче об менї; тепер посила мене з хурою у Водесу, а відтїля піду у Москву, і у фабрику, і тільки вернусь сюди ік Пречистій, а він менї знайде наймщика, каже, хоч пятьсот рублїв утрачу, в осени, як скажуть набор, сам і віддасть, а грошї, каже, будеш відслужувати.

„Нехай тобі Бог помога!” — сказав Наум; — а далї, подумавши, і каже: „Чого-ж більше думати? При силай у вівторок, після завтра, людей, бери рушники; і тобі веселїйше буде у дорозї і Маруся тут світом не нудити-ме. Тепер нїчого боятись. Се вже певно, що ти наймщика поставиш. Дасть Бог вернеш ся, в осени і весїля.

Не можна й розказати, як зрадощілп і Василь і Маруся! Зараз кинулп ся аж до ніг батькових і цїлують їх і руки йому цїлують і сами обнимуть ся і знов до нього кинуть ся і дякують йому, то до матері, то впять до нього і не тямлять себе, і що робити не знають.

Довго дивив ся на них Наум, та все нишком сміє ть ся та дума: „То-то дїти!" Далї й каже:

„Годї-ж, годї! Пустїте-ж мене; ми ляжемо з старою спати, бо я усю нїч стояв на дїяннї, аж поки Христа дочитались; а ви, хочете — дома сидїти, або туляти йдїте на гонку, а тільки самі не гойдайтесь, бо гріх для такого празника з сею пустотою заходити ся."

Як вже той день у Василя та в Марусї було, нам нужди мало; бо звісно, чи ходили, чи сидїли, а усе об однім говорили: як одно без одного скучало, коли, що і як думало; як, нї думано, нї гадано, вони побачились; яка ще радость буде, як вже посватають ся — оттаке усе говорили, та голубили ся, та милували ся.

VIII.

Отже і вівторок настав. Iк вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засвітили свічечку перед богами; старі нарядили ся, як оббовязок велить, а що Маруся прибрала ся, так вже нїчого й казати. От постукали раз, і у друге, і у третє і ввійшли старости, і подали хлїб, і говорили старости законні речі про куницю, як і поперед сього було.

Зараз Наум — а раденький же такий! — і каже буцїм то з гнївом: „Та що се за напасть така? Жінко! Що будемо робити? Дочко! А ходи-ко сюди на пораду!

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась — Господи! почервонїла, що твій мак; і не поклонившись зараз стала біля печі тай колупа її пальцем.

От Наум і каже: „Бачите, ловцї-молодцї, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидали, що скоро нїч зовсїм повалить, мабуть дума тут більш не жити! Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хлїб святий принимаємо, доброго слова не цураємо ся, а щоб ви

нас не морочили, що ми передержуєм куниці та красні дівиці, так ми вас повяжемо і тогді усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла і наша черга до прикладу казати; годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців - молодців повязати?"

Іще не час було Марусї послухати; знай колупа.

От вже мати їй каже: „Чи чуєш, Марусю, що батько каже? Іди-ж, іди, та давай чим людий повязати. Або може нїчого не придбала, та з сорому піч колупаєш? Не вміла матері слухати, не вчила ся прясти не заробила рушників, так вяжи хоч валом (грубе полотно), коли й той ще є."

Пішла Маруся у кімнату і винесла на деревяннім тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест на хрест покладених і положила на хлїбови святому, а сама стала перед образом, тай вдарила три поклони, далї отцю тричі поклонила ся у ноги і поцїлувала у руку, і неньцї также; і узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старостї, а там і другому. Вони уставши, тож поклонили ся, узяли рушники і кажуть: „Спаснбі батькови і матері, що своє дитя рано будили і доброму дїлу вчили. Спаснбі і дївочцї, що рано вставала, тонко пряла і хорошенькі рушники придбала."

Повязавши собі один одному рушники, от староста і каже: Робіть-же дїло з кінцем, розвідайтесь з князем молодцем; ми, приведені, не о-так виноваті; вяжіте приводця, щоб не утїк з хати. От мати і каже: „Ану, доню! Тиж менї казала, що на те по пятїнкам заробляла, щоб шовкову хустку придбати, та єю напасть зьязати. Тепер на тебе напасть напала, що не усїх повязала."

Винесла Маруся замісць хустки шовковий платок, красний та хороший, як сама. Наум їй каже: „Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затикай, та до

себе притягай, та слухай його, та шануй, а тепер його й поцїлуй."

От вони й поцїлувались, а Василь і викинув Марусї на тарілку карбованець. — Після сього староста звелїв посватаним, щоб кланялись перш батькови у ноги тричі, а як поклонились у третє, тай лежать, а батько їм каже: „Гляди-ж, зятю! Жінку свою бий і у ранцї і у вечері, і встаючи і лягаючи, і за дїло, і без дїла, а сварись з нею по усяк час. Не справляй їй ні платя, ні одежі; дома не сиди, таскай ся по шинкам та по чужим жінкам; то з жінкою у парцї, і з дїточками, як раз підете у старцї. А ти, дочко, мужику не спускай і ні у нїчім йому не поважай; коли дурний буде, та піде у поле до хлїба, а ти іди у шинок, пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він нехай голодує; тай в печі нїколи не клопочи; нехай павутиням застелеть ся піч; от вам і уся бесїда. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу, і як вам жити, знаєте."

А староста і крикнув: „За таку науку, цїлуйте, дїти, батьки в руку."

Поцїлувавши, покланялись матері теж тричі. Мати не казала їм нїчого; їй закон велить, благословляючи дїточок, тільки плакати.

Далї староста сїв і каже тричі „Христос воскрес!" А старі йому у відповідь теж тричи: „Воістинну воскрес!"

Старости кажуть: „Панове - сватове!" А свати кажуть: „А ми раді слухати."

Старости кажуть: „Що ми жалали, то ми здїлали; а за сїї речі дайте нам горівки як належить ся." А старі й кажуть: „Просимо милости на хлїб, на сіль і на сватаня."

Після сього посватаних і посадили, звичайно на покуть, на посад (весїльне сїдало для молодих). Батько сїв біля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву

на стіл подавала, бо вже Марусї не годило ся з посаду у ставати. Старости сїли на лавцї, біля стола.

Поки мати страву носила, батько став частувати старостів. Перший староста покоштував, покрутив головою, поцмокав, тай каже:

„Штьо се, сватушка - панушка, за напитки? Стільки ми по світу ні їзжали, а таких напитків і не чували і не видали і не коштували.”

— Се ми таке для любезних сватів з-за моря придбали, — каже Наум і просить — ось нуте-ж, усю покушайте. Зверху хороша, а на споді самий гарний смак.

Випив староста, зморщив ся, закректав тай каже: „Від сього зразу почервонїєш, як мак. Глядїте лишень, сватушка - панушка; чи не напоїли ви нас таким, що, може й на стїни полїземо?”

— Та що се ви на нас з пенею? — казав Наум;— тут таки, що мудре само по собі, а то ще ось-що: їшла баба від Ляхів, та несла здоровля сїм міхів, так ми у неї купили, сїм золотих заплатили та в напиток пустили.

А староста й каже: „Ну, що мудре, то вже справдї мудре! Ану, товаришу! Попробуй і ти, тай скажи, чи пили ми таке у Туреччинї, або хоч і в Нїмеччинї, та і в Росії не пивали сїєї.”

Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж промовляв, похваляючи.

Проговоривши усї законнїї речі, стали частуватись по просту, з своїми вигадками, а далї, тільки що стали вечеряти, і обізвались дївчата, що Маруся ще завидна просила до себе на сватаня і співали, уходячи у хату, свою пісеньку:

Та ти душенько, наша Маречко!
Обмітайте двори,
Застиляйте столи,
Кладїте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золоті мисочки:
От ідуть дружечки!

От як переспівали, тай поклонились низенько, тай кажуть:

„Дай Боже вам вечір добрий; помагайбі вам на усе добре!"

Стара Настя така вже радїсенька, що Бог привів її дождати, одним одну донечку посватати за хорошого чоловіка, та ще її любязного; землї під собою не чує, поряєть ся хутко і де та сила узялась, аж біга від стола до печі і страву сама носить і порядак дає. Кинулась за раз до дружечок і каже:

„Спасибі! Просимо на хлїб, на сіль і на сватаня." Тай усадила їх по чину, від Марусї скрізь по лаві, тай каже: „Сїдайте, дружечки, мої голубочки! Та без сорома брусуйте (їсти), а ти, старосто, їм батуй! (підганяти)." Так дівчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люде: „От-то голодна! Мабуть, дома нїчого і їсти, так біга по чужим людям, та й поживляєть ся; он, бач, як зашихаєть ся;" а друге й те, що треба своє дїло справляти; та не бравшись за ложечки і заспівали:

Ой чому, чому
В сїм новім дому
Так рано засвічено?

Марічка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала:

»Порадь мене,
Мій батеньку,
Кого в дружечки брати?

— Бери, донечко,
Собі рівненьку,
Щоб не було гнївненько.

Садови, донечко,
І вижче і нижче.
А свою родиноньку ближче.

Як-же побачили, що стара Настя від такої жалїбної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали співати инших.

Де-ж був селезень? (Качур),
Де-ж була утїнка?
Селезень на ставку,
Утїнка на плавку.

А тепер-же вони
На однім плавку.
Та їдять-же вони
Дрібную ряску;
Ой пють-же вони
Холодную воду.

Де-ж був Василько,
Де-ж була Марєчка?
Василько у батенька,
Марєчка у свого.
А тепер-же вони
Ув одній світлонці.
Ой пють-же вони
Зелене вино,
Та їдять-же вонч
Дрібнії колачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи.

* * *

Та в неділеньку рано.
Чогось тое та море грало;
Там Марєчка та потопала,
К собі батенька бажала.
А батенько та на бережечку,
Є човничок і веселечко:
»Потопай, мое сердечко!«

Та в неділеньку рано,
Чогось тое море грало;
Там Марєчка та потапала,
К собі матїнку бажала.
А матїнка та на бережечку,
Є човник і веселечко:
»Потопай, мое сердечко!

Та в неділеньку рано
Чогось тое море грало;
Там Марєчка та потопала,
К собі Василька бажала!
А Василько та на бережечку,
Є човник і веселечко:
»Не потопай, мое сердечко!«

Далї дївчата, бачучи, що просватані собі сидять і опріч себе нїкого не бачуть і нїчого що біля них робить ся, не чують, захотїли їх зачепити і повеселити, тай заспівали:

Та в саду соловейко не щебетав,
Там Василь Марусї не цїлував;
Як-же соловейко защебетав,
Василько Марусю поцїлував.

Тут усї зареготались на усю хату і Наум напавсь, щоб таки дїти поцїлувались, а їм те і на руку ковінька! Далї дївчата буцїм-то жартують і заспівали:

Та ти душечко, наша Марєчко!
Ламліте роженьку,
Стеліте дороженьку,
Щоб мягко ступати,
На двір танцювати,
З скрипками, з цимбалами,
З хорошими боярами.

Як-же вслухав ся у се Наум, та як розходивсь! Притьмом: Давай музику, тай давай! Нїгде дїтись; побігла моторнїща із усїх, от-таки Домаха Третяківна, до скрипника, тай прикликала його. Батечки! Пiдняли ся танцї та скоки, так що ну. Набігла повна хата людий, як почули, що старий Дрот та посватав свою дочку. То ще мало, що у хатї, а то і около вікон було богацько, так і зазирають; а біля хати дївчата з парубками носять

ся; дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з матірю, знай людий частують; така гульня була, що крий Боже! Троха чи не до світа гуляли. Тільки Василь та Маруся нікого не бачили і дивувати ся, що так швидко народ розійшов ся. За голубленям та за милованям не счули ся, як і ніч минула ся.

IX.

Не дай Боже чоловікови печали або якої напасти, то уремя іде-не-йде, мов рак повзе. А як-же у радости, то й не счує ся, як воно біжить; як ластівка пролине. Думаєш, один день прійшов, аж, гляди, вже й тижня не ма. Так було з Василем і з Марусею: усе у кущі, та в кущі, як голуб з голубкою. І у город, і на місто, і до колисок, і на вгород, усе в кущі собі ходять. І у монастир на богомоля у кущі ходили і молебень наймали, що Маруся обіцяла ся, коли буде посватана за Василя.

Тіки-притіки, (час іде минає), аж ось і Провідна неділя. У сеє уремя хазяїн його вислала хуру і Василеви з нею треба вистунати.

„Ох нам лишечко!" — крізь слези кажуть обоє.— „Миж і не наговорились, ми і не надивились одно на одного... неначе сьогодня тільки зійшли ся."

— Не плач, Василечку, — каже йому Маруся. — Ти у дорозї і не счуєш ся, як і Спасівка настигне, тогдї вернеш ся сюди і будемо у кущі. Гляди тільки, щоб ти був здоровий; не скучай і не удавай ся у тугу без мене, а я, оставши ся без тебе, рано і вечір буду слізоньками вмивати ся...

"Годї-ж, годї, моя перепілочко! Не плач, моя лебідочко!" — каже їй Василь, пригортаючи до свого серденька. „Нехай я на чужій стороні оден буду горе знати, а ти тут зоставшись, будь здорова і весела, та дожди дай мене. А щоб нам одрадїш було, так прошу тебе: ве чірня зірочка як зійде, то ти, споминаючи мене, погля-

дай на неї; у ту пору я стану зорювати, гляну на тую зірочку і знати му,щоти на неї дивиш ся, то мені одрадїш буде, неначе дивлю ся на твої очиці, що як зірочки сяють. Не плач-же, не плач!...

От-так-то вони у останні часи розмовляли і обоє плакали безперестанно! А як-же прийшло зовсїм прощатись, так що там було!... Коли вже й старий Наум так хлипа, мала дитина, а мати глядя на сльози, та на тугу Марусину, аж злягла; так про молодих і казати!... На прощанні вшрохала Маруся у Василя сватаний платок, що замість хустки йому дала за тим, щоб часом дорогою не загубив, і що вона на неї, мов на нього, дивити меть ся. Поважив її Василь, віддав, а вона поло жила у той платок горішки ще ті, що з перва-наперва Василь дав їй на весїлї, завязала, тай положила до сер денька, тай каже? „Тут воно лежати ме, аж поки ти не вернеш ся і сам возьмеш."

Сяк-так Василь на силу вирвав ся від старих, а Маруся пішла його провожати. То було на самі Проводи і треба було через цвинтар йти, де на гробах у той день усї помінають своїх кревних. От Маруся узяла і мисочку, щоб і своїх помянути. Положила курку варену, три вязки обарінків, балабух, два книші, та зверху пятаковий медяник, та узяла материну калитку з гріш ми, щоб старцям подати; а Василь тож з нею нїс у хуст цї аж три десятки крашанок.

Прийшли на гроби, аж пан-отець вже й там збира ється ся правити панахиду. Маруся поставила до гурту і свою мисочку і помяник батюшцї подала, щоб помянув її кревних.

Маруся смутна і не весела усе молила ся, та знай поклони била; як-же заспівали дяки „нї печали, нї воздихання," так вона так і захлипала; тай каже:

„Як ти вернеш ся, Василечку, то може мене на сїм цвинтари будеш так помінати."

Василь аж здрігнув після такого слова і хотів її спинити ,щоб викинула таку думку з голови, так і у самого слеза так і б'є, а на серці туга така пала, що йому дух так і захватує: і сам не зна, від чого йому так є.

Отслужили панахиду, подала Маруся мисочку пан-отцеви, а старців божих обділила крашанками і грішми за царство небесне померших. Посідали люди на гробах трапезувати (перекушувати) і поминати родичів, а Марусї вже не до того.. Василь ледве промовив, що вже пора йому іти до хазяйства.

Батечки! Як заголосить Маруся, та так і повисла йому на шию. Вицїлувала його... що то? і в вічи і у лоб і у щоки і у шию.... далї ,неначе хто її направив, разом покинула його, очиці засяли, то була бідна, а тутечка почервонїла, та так голосно, нїби не вона, сказала Василеви не запинаючись:

„Василю! На кладвищі мене покидаєш, на кладвищі мене і знайдеш!.. Поминай мене, не удавай ся у тугу... прощай на віки вічнії!... Там побачимось!"

Сеє сказавши, не озираючись пішла до дому півця го, ступаючи так легесенько, неначе і землї не доторкаєть ся. А Василь? Неначе грім біля його вдарив! сто їть як ужопаний.. далї дуже тяжко здохнув, підняв очи до Бога, перехрестив ся, вдарив поклон і припавши на те місце, де стояла Маруся, цїлував землю замість її, боячись і самої думки об тім, що сказала йому Маруся. а далї промовив: „Господи милосердний! Нехай я один усї біди перетерилю, нехай я вмру, тільки помилуй мою Марусю! Дай нам пожити на сїм свїті, а в тім — як твоя воля свята! Тай пішов тихою ступою до господи.

Чи давно наша Маруся була веселенька як весня на зоронька, говорила як горобчик, проворна і жартовлива як ластівочка, а тепер тачнїсїнько як у воду опущена. Говорити мало й говорить, сяде шити, то чи стіб

нула голкою, чи ні, а зараз і задумаєть ся, і рученята посклада; піде в город полоти, стане над грядкою, та хоч цілий день стояти ме нічого не зробивши, поки мати її не покличе; приставить обідати, то або у нетоплену піч, або забуде чого положити, або усе у неї перекипить, що й їсти не можна; та до того довела, що — нічого робити! — узялась мати вчять сама поратись. Часто сварив на неї батько і ласкою уговорював, щоб не журила ся щоб у тугу не вдавала ся, що туга з'їсть її здоровля, зачахне, занедужа, і який одвіт дасть Богу, що ні найлуччу милость божу, здоровля, не вміла зберегти і занапастила зовсім.

Щож? тільки її і річей: „Таточку, батечку і ти матінко ріднесенька! Щож менї робити, коли не можу забути свого горя! Не можу не думати об моєму Василечкови! Світ менї не милий і нїщо не розвеселяє. Серце моє розриваєть ся, дивлячись на вас, що ви об менї убиваєтесь, та що буду робити! Я й сама своїй тузї не рада; тільки у мене й думки: де-то тепер мій Василь? Знаю, що час, що день, він від мене усе дальше; от мене туга й душить! Не воруште мене, не займайте мене, неначе ви й не бачите нїчого; не розважайте мене; менї неначе легше, як я журю ся у волю і нїхто менї не мїша!"

Порадившись між собою, старі дали їй волю; нехай, кажуть, як собі зна, так з собою і робить. Наділив її Бог розумом, вона й богоязлива і богомольна, так її Отець милосердний не оставить. Нехай посступа, як знає!

Іще з того дня, як проводила Василя, не надївала Маруся нїякої скиндячки, нїякої стрічки; як повязала голову чорним шовковим платком, так і пішло, усе чорний платок тай годї. То охоча була по неділям та по празникам ходити, а то і у день, коли почує, що дзвонять, то мерщій і іде. Що божий день, любиме місце,

куди було ходить, се у бір на озера, де з Василем у пер ше ходила; сяде там під сосонкою, розгорне хусточку, що Василь їй зоставив, дивить ся на ню, та свої го рішки пересипа у руці тай поплаче... Тільки-ж що нач не вечеріти, вона вже й сидить на присипі і вигляда вечірної зіроньки... Блисне вона... Тут Маруся зараз і ста не така рада, така рада, що не то що! „Онде мій Василь!" Сама собі розмовля: „Він дивить ся на сюю зірочку і зна, що й я дивлюсь!. От так блестять і його очиці, як було біжу йому на зустріч..." І вже тут її хоч клич — не клич, хоч що хоч роби, а вже ні з місця не шійде і очий від зірки не зведе, аж поки вона зовсім не зайде; тогді тяжко здохне і скаже: „Прощай-же, мій Василечку! Ночуй з Богом, та вертайсь швидше до тво єї бідної Марусі!" Увійшовши-ж у хату, перецілує уся кий горішок і платок разів сто поцілує, та згорнувши, приложить до серця, та так і заночує, а вже й не каже, щоб спала добре, як треба.

Сяк-так, то з журбою, то з тугою, промаячила Ма руся до Спасівки; а у Спасівку, ік Пречистій, казав Ва силь, буде неодмінно. Хоч і не зовсім Маруся повеселї ла, та усе таки неначе стала потроху оживати. Вона й дома порається ся, вона і з батьком у полї, чи громадити, чи жати; бо вже й Наум, дивлячись на неї, що вона ста ла розважатись, і собі повеселїшав і дума: „Слава Тобі Господи! Ще тільки Спасівка наступа, а вже Маруся зовсїв не та, як унов народила ся; тут-тут і Василь буде; тогді вдарю лихом об землю, мерщій справлю весіля, тай нехай собі живуть." От коли куди йде на хазяйство, то й дочку бере з собою, щоб її лучче розважати. Коли-ж вона часом зостанеть ся дома, то впоравшись іде у бір за губами; та таки так сказати, що день за-день та стала впять і до роботи проворненька і у усякім дїлї моторнїйша, і що у Бога день, то все веселїш, усе числить: „От Пречиста не далеко, от-от Василь вернеть ся."

X.

Раз у Спасівку, на третій день після Спаса, віддавши вона обідати, і поприбиравши усе, пішла у бір за губами і вже нікуди-ж більш, як на ті-ж озера. Напала на рижики, та так же їх богацько було, та такі мудрі; і хоч і побродила по воді, та назбирала їх повнісеньке відро і ще й кошик. От щебто їх брала, так як же пішов дощ, та престрашенний, як з відра, та з холодним вітром; а вона була в одній тяжиновій юпці і свитини не брала. Що їй тут на світі робити? Нікуди і не кажи, щоб забігти та переспдіти; бо до села було далеченько, а дощ так і полива! Нігде дітись, треба бігти до дому. Ішла, а де і підбігцем, та поки прийшла до дому, так одно те, що утомилась, а друге змокла як хлюща, так з неї і тече; а змерзла-ж то так, щоб зуб з зубом не зведе, так і трусить ся.

З лихом по-полам (пів на пів) добігла до дому. А дома-ж, мати старенька і усе собі немошна, не здужала піднятись і у печі затопити. Лихо тай годі, нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а нігде обсушитись; змерзла неначе зимою, а нігде обігрітись. Злізла на піч та як не на топлену, так ще пуще змерзла. Укрилась і кожухом, нічого! Так лихорадка її і бє!

Прийшов і Наум, упоравшись з батраками. Нікому йому ні вечеряти дати, тай нічого. Перш було розсердивсь, а далі як розслухав, що йому Настя стогнучи розказала, тай замовк; далі назорнув Марусю, та аж злякавсь: Господи твоя воля! Сама як вогонь горяча, а її трусить так, що й сказати не можна!

Тьохнуло у животі в нашого Наума! Подумав, тай став Богу молитись. Се вже у нього така була натура: чи хоч трохи біда, чи радість є йому яка, зараз до Бога; так і тут. Помолившсь, перехристив тричі Марусю і ліг собі. Прислухаєть ся, трохи Маруся не заснула? —

Дай, Господи, щоб заснула і щоб завтра здорова була!" — сказавши сеє, лїг і... заснув.

Тільки що у саму глуху північ, будить його Настя, яко мога і каже:

„Подивись, Науме, що з Марусею дїсть ся? Стогне час від часу дужче... от усе дужче... аж кричить..."

Наум вже біля недужої: „Що тобі, Марусю?... Чого ти стогнеш?.. Що в тебе болить?...

— ...Таточку... батечку!.. Ох, не дайте пропасти коле.. ох тяжко менї... робіть, що знасте... ко-коле мене.

„Де саме коле, Машечко?"

— От... у бік... ох, ох!.. У лївім боцї. Поможіть менї!.. Не стерплю!...

Кинув ся Наум, викресав вогню, засвітив світло — аж і Настя вже встала. Де та й сила узялась? До Марусї... а вона усе дужче стогне..

Що робити? І самі не знають. Сяк-так старі у двох затопили піч, укрили її кожухами... так кричить: „Души но! Не влежу на печі.. Положіть мене на лаві... Ох, душно менї.... Ох, важко менї! Болить же бік... ох болить!..."

Постелили мерщій на лаві: узялись обоє старі зводити Марусю.. Вона не здужа йти, старі не здужають її вести... тягнуть ся, силкують ся, спотикають ся.... Наум сердить ся, кричить на жінку, що йому не помога; Настя ворчить на нього, що він дочку на неї схиля. Маруся стогне, плаче, а старі, дивлячись на неї, собі плачуть.

Через превелику силу дотаскали Марусю, положили на лаві, вкрили простиралом, бо усе каже, що їй душно; а самі стали радитись, що з нею робити? Настя — пробі бігти до знахорки, щоб вмила або злизала, бо се їй мабуть з очий; або нехай переполох вилива, або трясцю відшептує; нехай, що зна, те й робить. Так же

Наум не тієї, бо дуже не любив нї знахорок, нї ворожок, що тільки дурників обдурюють, та з них гропики луплять, а самі не можуть нїякого добра нїкому зробити, хиба тільки біду, так-так! От він зараз достав Йорданської води, тай звелїв Настї, щоб нею натерла Марусї б,к, де болить, і дав.тієї-ж води трошки напитись, а сам підкурював її Херувимським великодним ладаном, помолившсь з Настею Богу...· аж ось і Маруся притихла і стала-б то засипати. Старі вже хотїли з радости гасити і самі лягати.·.. як тут впять Маруся не своїм голосом закричала; „Ох лишечко! Коле мене, коле у бік, пече... Ох, трудно менї!.. Смерть моя!...· не дає менї дихати!.·..

Бачить Наум, що зовсїм біда, треба що-небудь і робити, схопив шапку, побіг до сусїди, розбудив, попрохав її, щоб ішла швидше на поміч до Настї; поки управившсь, поки допровадив її до двора, аж вже й свита. Не заходячи до дому, пішов у город. Був у нього знакомий приятель, цирулик, та ще й Марусин кум, вона нього аж трьох дїточок хрестила, так до нього пішов він радитись, що треба робити, а коли можна, то щоб і сам прийшов, тай подивився на болящу.

Так-то старому швидко й дїйти! Іде і, бачить ся, усе на однім місци; стане поспішать — задихаєть ся, ноги спотикають ся, зовсїм хоч впасти. Жалкує Наум, що не збудив кого з батраків, що в соломі на току спали, так що-ж бо? Хоч би і швидше дійшов, так не вмів би так усього розказати; а як би цирулик не захотїв їти, то батрак не вмів би його і упрохати, як сам отець.

Сонечко піднялось, тогдї Наум дотюпав да цирулика. Поки його збудили..· бо він собі був вже богатень кий, а через коровячу віспу став уже у панськім каптанї ходити, так треба вже туди-ж, за панами, довго ранком спати. От, поки зогріли йому самовар, поки він напивсь того чаю, присмоктуючи люльку, як наш началь

ник повіту, поки то вийшов, потягаючись, до Наума, аж вже було геть-геть! Та вже за те спасибі, що як рос питав, чим Маруся недужа, так разом і зібравсь. Схопив швидше щось таке за пазуху, та узяв склянку з чимсь-то, тая каже: „Наум Семенович! Худо діло; треба поспішати як можна. Не поскупись наняти повіз. Менї нїчого і проходитись, та треба поспішать.” Наум зараз кинув ся, наняв фіякра і побігли що є духу з цируликом до дому.

Як оглядів цирулик Марусю, та аж зацмокав! — Став її розпитувати, де саме і як у неї болить? Так вона за кашлем і слова не скаже. Цирулик аж головою покрутив, тай каже собі тихесенько: „Оввв! худо дїло!” А Наум се почув, тай руки опустив.. Кинув ся цирулик і яко мога поспіша; тай кинув їй руду (пустив кров) з руки далї розвязав пляшку, аж там усе пявки, тай поприпускав їх до боку. Поки се, поки те дїялось, Наум так, що нї живий, нї мертвий; то ліде, то стане, то сяде, та усе здихаючи руки лома; а пуще те його сму тило, що цирулик був не веселий. А Настя, бідна Настя і байдуже собі! Вона там около Марусї і помога, і держить, і що треба робить, і так справляєть сї, що неначе і не була недужа. Так-то велике горе і біда як настигне, то вже менше і забудеш і не поважаєш його.

Управившись, цирулик вийшов у сїни віддихнути. Наум пристав до нього з розпитами. „Худо дїло!” сказав цирулик. Наум так і кинув ся йому у ноги і аж плаче і говорить: „Приятелю мій. Кондрате Іванович! Роби, що знаєш, тільки не погуби мого дитяти! Не положи мене живого у яму!... Все буду батьком рідним звати! Бери, що хоч, бери усю худобу... тільки вилїчи Марусю!...

Цирулик аж заплакав і каже: „Друже мій. Науме Семенович! Хиба-ж менї не жаль своєї кумп? Щоб-то я робив, щоб вилїчити хрещену матїр своїх дїточок?

Та як нема божої волі, так наш братчик хоч з десятю головами нїчого не зробить!...”

— Так моїй Марусї не животїти? аж скрикнув Наум.

„Один Бог зна!” — сказав цирулик, та пішов впять до недужої.

Подивившись на неї і подержавши за пульс довгенько, каже: „Молись, Семеновичу, Богу! Коли засне, то нї-обчім і журитись; здаєть ся, що скоро засне.” От і відступили ся від неї тихесенько, щоб їй не мішати спати...

Так куди-то!.. Тільки що нїби стала дрімати, як підніметь ся кашель, та прездоровий; так і підступа під груди і дихати їй, сердешній, не дає; а тут у бік, знов стало шпигати.

Довго того розказувати, як вона три днї так страждала! Що таки цирулик лїчив, а то він і Нїмця привозив і той і мазь до боку прикладав, і чого то вже не робив.... Так нема легше тай нема! І що далї то усе гірш було.

Наум давав їм волю. що хотїли, робили; а сам, запершись, усе Богу молився; впаде навколїшки, руки лама; як вдарить поклон, та з пів часа лежить і усе молить ся: „Господи милосердний! Не осироти нас! Не гіднїмай від нас нашої радости! позбав мене усїєї худоби; возьми мене старого, немощного, возьми мене до себе, а нехай вона поживе на світї...” Далї й закінча: Да будеть воля твоя святая, зо мною грішним! Ти усе знаєш, ти лучче зробиш, чим ми, грішнії, думаємо!” Підійде до Нїмця, просить, руки йому цїлує... виніс скринку з грошами, а мабуть було у нїй сот три рублїв і просить: „Бери, каже, скільки хоч, усї возьми, усю худобу возьми, усього позбуду ся, у старцї піду, тільки вилїчи моє дитя; вона в мене однїсенька... Без неї

на що мені жити? Не буде мені ніякої радости... хто мене не доглядне... хто...” та так і заголосить.

„Дарма що Німець, тай він заплакав, і хочби тобі і конїчку узяв. У останний раз як був, і взять чого то не робив, а далї сказав: „Нїчого не можна зробити!” З тим і поїхав.

Молився Наум, молився... і що-то вже плакав! Так і підливе сльозами. Далї вийшов із кімнати, подивився на Марусю, бачить, що вона як тая свічечка догорює, перехрестився і на думцї каже собі: „Господи! Твоя воля святая! Прости нас грішних, і навчи, що нам робити і як тебе слухати? Та з сим словом і пішов.

Іде і за сльозами світа не бачить. Позвав пан-отця; той аж здивував ся, що така здорова дївка у три днї, як занедужала, а вже й на божій дорозї.

Поки пан-отець прийшов з святостю, Наум вернувсь і крїплячись, щоб не плакати, через силу велику каже Марусї:

„Іоню! Запричастимо тебе! Чи не дасть Бог швидше здоровля?”

— Я сього хотїла прохати... та боялась вас потур бувати. І вже здоровля!... Хиба спасеня душі... Колиб тільки швидче...” — ледве промовила сес Маруся.

Кинулась Настя хату прибрати і сїни упорати, а Наум засвітив свічечку і ладаном покурив; аж ось і священик прийшов.

Поки Маруся сповідала ся, Наум із Настею і хто ще був у них із сусїдів, вийшли у сїни. От Настя і каже чоловікови:

„На що ти її так сполохав? Вона тепер подума, що вже зовсїм вмира, коли привели пан-отця?”

— Що-ж, стара, будемо робити? — здохнувши тяжко, сказав Наум. — А якого-ж би нам було, як би вона вмерла без покаянія?

„Та що бо ти, старий, говориш? Де їй ще вмира-

ти? Ще тільки сьогодня четвертий день як гаразд і занедужала...”

Але, четвертий! У Бога усе готово, його свята воленька! Повелить, то я ще швидше її вмру, дарма, що вона вже на ладан дише. — Сказав Наум тай відійшов, гірко заплакавши і каже собі тихенько: „Колиб то Господь послав менї сюю милость! Воля твоя, Господи!”

Задумала ся і Настя, тай дума: „Чи правду-ж то Наум каже: „Як-таки, нї хорівши, нї болівши, тай вми рати. Хоч би тижнїв два пролежала, а то...”

Тут пан-отець кликнув, щоб усї йшли у хату, буде її причащати· Наум тільки сам живий та теплий, ще здужав підвести її до святого причастія... Маруся приняла Тайни Христові, як ангел божий; потім лягла, перехристилась, підвела очиці у гору і веселенько приговорила: „Коли менї... така радість тут... після святого причастія... що-ж то буде у царстві небеснім? Прийми й мене, Господи, у царство твоє святе!” Пан-отець, посидївши і поговоривши де-чого з письма святого, пішов до дому.

Трошки погодя, чують, що кашель у Марусї нїби перестав і вже вона хоч і не стогне, і буцім-то спить, так у горлї стало дуже хрипіти, а у грудях аж клекотить.

От Настя і каже до старого: „Та єй-Богу, вона не вмре; бач, їй полегшало.”

—Мовчи, та молись Богу! — сказав їй Наум, а сам аж трусить ся. — Тепер каже, янголи святії літають над нею. Страшний час тогдї настає, як праведная душа кончить ся. Нам грішним треба тільки молитись Богу!

„Господи милостивий! Ти сам боїш ся, тай мене лякаєш.” Так казала Настя, не бачачи своєї біди, а Наум знав добре усе тай каже: „Коли-б то Бог милосердний сотворив такеє чудо!” Далї засвітив страстну

свічку, поставив перед образами, а сам пішов у кімнату... і що-то вже молився Богу! Куди-то не обіщавсь іти на богомольця? Скільки худоби роздати на церкви, старцям...

Якось Маруся таки дуженько промовила: „Таточку!... матінко!... а підійдіть до мене....”

От вони й підійшли. Наум бачить що Маруся зовсім змінила ся на лиці: стала собі румяненька, як зоренька перед сход сонця; очиці як ясочки, грають; веселенька, і від неї неначе сяє. Він знав, до чого се приходить ся, здрігнув увесь, скрішив серце, а сльози знай ллита, та думкою тільки так помолився: „Час прийшов... Господи, не остав мене!..

Маруся їм каже: „Батеньку, матінко, мої рідненькі! Простіте мене грішную!... Попращаймо ся на сім світі... поки Бог зведе нас до куш у своїм царстві.” Тут стала їм руки цілувати; а вони так і розливають ся, плачуть і її цілують. От вона їм і каже вчять, та так веселенько і усе усміхаючись:

„Спасибі вам, мої рідненькі, що ви мене любили і кохали мене... Простіть мене, може коли вас не послухала... або сердила... менї Бог гріхи простив... простіть і ви! Не вбивайтесь дуже за мною, бо се гріх... та помянїть мою грішну душу... не жалуйте худоби; усе земля і пил... Годі-ж, годі, не плачте. Бачите, яка я весела... там менї буде прехороше! Коли-ж небудь треба і вмерти... Ми не довго будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимось... Васи... ох! Васплечка мого як побачите, скажіть, щоб не вбивавсь... скоро побачимось... Я його дуже, дуже любила!. Горішки мої положіть менї у руку, як умру; а платок... верніте йому.... А де ви?.. Я щось вас не бачу. Таточку! Читай менї... голосно молитви.... а ти, матінко... хрести мене. Поблагословіть же мене...”

Наум став читати молитви, а Маруся силкувалася, та не здужала за ними і слова сказати; а він що скаже слово тай залеть ся сльозами, переплаче, та впять чита. Настя чи перехрестила двічи тай знемогла і тут же впала. Сусїда подала Марусї у руки свічку і вже на силу руку розправила, бо вже стала застивати... От вже і гласу її не стало чути... Наум похилившсь, та над ухом їй голосно чита: „Вірую во єдиного Бога,“ та „Богородицю...“ а се вона — зирк очима тай сказала голосно: „Чи ви чуєте?... Що се таке?“ Наум впав на вколїшки і каже: „Моліте ся усї! Янголи прилетїли по її душу!“ Далї Маруся ще питала: „Чи ви бачите?“ Тай замовкла... здохнула важко... тільки й промовила: „Мати Божа!... прийми...“ і успокоїлась на віки...

XI.

Наум скочив, сплеснув руками, підняв очи в гору і стояв так довгенько. Далї впав перед образами на вколїшки і молившсь: „Не остав мене, Господи, Отче милосердний, у сюю горкую годину! Цїлий вік ти мене милував; а на старости, як менї треба було у землю лягати, послав ти менї таке горенько!... Укріши мене, Господи, щоб я не согрішив перед тобою.“

Кинув ся до Марусї, припав до неї, впцїлував їй руки, щоки, шию, лоб, і усе приговорює. „Прощай, моя донечко, утїхо, радосте моя! Завяла ти, як садовий цьвіточок, засохла як билинка! Що я без тебе тепер зостав ся? Спрота! Пуще малої дитини. Об дитинї жалкують, дитину приглядять, а мене хто тепер пригляне? Тепер ти у новім світї, меж янголами святими; знаєш, як менї тяжко, як менї гірко без тебе; молись, щоб і мене Бог до тебе узяв!... Закриваю твої оченьки до страшного суду! Не побачу у них своєї радости більш! Складаю твої рученьки, що мене годували, доглядали, обнимали...“

Він би й довго коло неї вбивав ся; так тут сусїда підійшла тай каже: „Пусти, дядьку! Вже ти її не піднімеш; а ось прийшли дївчата убирати Марусю; ти іди та давай порядок, бо бач, Настя безчувственна теж лежить."

Наум став над Настею, взяв гірко заплакав, тай каже: „Уставай, мати. Дружечки прийшли; нехай убирають до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весїля!.."

Пришедши він до пан-отця, не зміг і слова сказати, а тільки що плаче, так що й Господи! Піп зараз догадавсь тай каже: „Царство небесне їй! Праведная душа була; упокой її Господи со святими!" А помолившись і став розважати Наума, поки посходили ся дяки; далї пішли у церкву; піп став служити панахиду, а по душі звелїв дзвонити на Непорочні, як по старому і по почотному чоловікови тай послав сукно і ставник, (велика, груба воскова свічка) і звелїв їти читати Псалтир.

Увішедши Наум у церкву; так і пав перед образами, тай молившсь, що таки знай узивав: „Господи милосердний! Дай менї розум, щоб я, при такій тяжкій бідї, не прогнївив-би тебе не тільки словом, та нїже думкою!"

Як-же заспівали вічную память, так і сам почув ся, що йому якось-то стало легше на душі і хоч жаль йому дочки, що-то вже і казати крішко жаль! та зате і подума: „Воля божа! Вона теперичка у царстві, а за такеє горе, що ми тепер терпимо, Бог і нас сподобить з нею бути!"

Бодро дійшов до дому. Вже Марусю наряднли і положили на лаві, біля вікна. Став Наум над нею, помолившсь, зложив руки на хрест тай став приговорювати:

„Донечко моя милая! Марусенько моя незабутнья! Щож ти не глянеш каренькими своїми очиняти на

свого батенька рідного? Що-ж не кинеш ся рученьками обняти його?.. Що не проговориш до нього ні словечка!.. Ти-ж мене так завсегда зустрічала... а тепер... закрила свої оченьки, поки вздриш Господа на страшному суді; зложила рученьки, поки з сим хрестом, що тепер держиш, вийдеш з домовини на зустріч йому; скрішила уста, поки з янголами не станеш хвалити його!... На кого-ж ти нас покинула?... Узяла наші радощі з собою; хто нас буде веселити такою добрістю, як ти? Хто нас, спріт, на старости буде жалувати?.. Хто нас, як билиничок у полі, буде доглядати? Хто зупинить наші горючії сльози? Хто обітре нам смажнії уста? Хто у болісти промочить нам запекший язик?.... Не повеселила ти нас, живучи з своїм Василем! Не порадувала нас своїм весілячком!... Береш своє дівування у сиру землю!.... За те подруженьки убрали твою русую косу, як до вінця; скиндячечки положені... квіточками заквітчані.. і з правого боку тож квітка; нехай люде бачуть, що ти була дівою на землі, дівою ідеш і на той світ."

Який зібрав ся народ — аже таки повнісінька була хата і в вікно багато дивило ся — так усі ридаючи плачуть!... Тай не можна було утерпіти. дивлячись на чоловіка, що зовсім у старости, сідого як лунь, немощного — стоїть над своїм дитятем, що одним одна й була йому на світі і ту пережив, і ту на самім цвіту хова, а сам зостаєть ся на світі із старістю, з недугами, з горем, один собі, так би і сюди, і туди; а то-ж дівка, не то що на усе село, та вряд, чи де й близько така була; бо роязлива, богомільна, до усякого діла невсипуща, слухняна, покірна, звичайна. тиха, розумна, і що вже красива, так вже ніхто нічого й говорити! І що-то хто й знав її, хто й не знав, то усяк любив і поважав; і як почули, що вона вмерла, то всі-ж то, і старі і молоді, тай

мала дитина, усї за нею жалкували і збігли ся дивитись на неї і по нїй журитись.

Об старій Настї вже нїчого й говорити; не здужала не то що порядку давати, тай з місця не встала; усе сидїла біля покійниці і вже не плакала, бо й слїз не стало, а тільки тяжко здихала і нї пів слова не здужала голосячи приговорювати.

Послухавши Псалтиря, що дяк усе читав, Наум сїв біля своєї старої, тай каже: „Що стара; Управились ми з тобою? Збирались весїля грати, аж ось похорони! Ох-ох-ох! Хвали, Насте Бога.”

— Се нам за гріхи наші, Науме. Бог кару послав! — сказала йому Настя.

„За гріхи!” — сказав подумавши Наум. — „Чи є така кара, щоб нею удовлити за наші гріхи?...Що день, що час ми тяжко согрішаєм перед Господом нашим; так чого-ж ми достойні?... Як би Отець наш небесний робив з нами не по милосердию, а по правдї своїй святій, так ми-б і давно недостойні і на світ дивитись. Міри нема його доброти!...

— Чому-ж він узяв у нас одну нашу радість? Що ми тепер будемо?

„За чим? Дурна, дурна! За чим узяв? Щоб дитина добрая, за добрість і йому милая, положивши у сьому злому світї, та бачачи других, не пішла у слїд за тими, що не по його волї роблять; що-б не стала й вона така, котрих він не любить. А за лихе і злеє дитя Бог карає отця і матїр, так би ми були-б і за неї у одвітї; а тепер, коли дитя наше було доброє, то через неї і нам що небудь Бог з гріхів простить.”

— На кого-ж ми тепер зостаємось? і хто нас у старости та у немощах догляне? — питала ще-таки Настя.

„І я те-ж думав з першого часу — каже Наум. — „а далї, по моїй молитві, Бог такий менї розум дав: не

було в нас дитяти, самі по собі жили, будем і без неї. Ти скажеш: тогді були молоді та здорові, а тепер старі, не здужаємо робити на себе. Насте, Насте! І у молодії літа, не самі по собі ми жили, і робили, і пропитали ся; Бог нам помагав; він же нам і тепер не дасть пропасти. Поживемо ще, потерпимо ще за гріхи наші на сім світі; по його воленці прийде і наша година. Ти мені закрієш очи, а тебе... тогді круглу сироту, у біді, ще й лучче не покине той, що й маленьку комашечку доглядає, тай збере нас до купи і наша Маруся нас тамечка зустріне. Коли-ж небудь прийде сей час; не сто літ будемо ту бідувати... та хоч би і сто літ, хоч би і більше, і хоч би ще гіршу біду нам Бог післав — коли є яка гірша сієї — так чи може-ж то зрівнятись против того, що нам буде у Господа милосердного і де тепер наша Маруся? Годі-ж, годі, не плач, та давай порядок. Живий живе гада, так і ми; треба усе полагодити, як звичайно і як і тільки можемо що зробити і за душу і за славу нашої Марусі."

Стало на-вечір. Під коморою знакомий Наумови маляр малює труну — та що за славна була! Дубові дошки, та товсті, та сухі як зелізо, тай зроблена чисто як столярна; бо й теслі, що її робили, жалкуючи об Марусі і люблячи Наума, від щирого серця її робили. А як ще маляр вичернив її та на віку змалював хрест святий, та кругом посипав слова усякими красками, у головах намалював янгола божого, а у ногах списав портрет із смерти, з кістками, та так живо, що як дійсна смерть; так така домовина, що хоч би і усякому доброму чоловікови таку Бог привів. У хаті і у кімнаті жінки порались, то діжу наставляли, то муку сіяли, то локшину кришили, то птицю чистили; а народ, то біля мертвої, то біля відчиненого вікна, що над нею, дивили ся; а обоє старі із журби так вже стягли ся, що аж злягли... як разом крик! Хтось дуже застогнав, аж закричав...

народ за вікном тож крикнув: „Василь, Василь" — і розступився. Наум, почувши сее, скочив, зирк у вікно... лежить бідний Василь біля вікна, мов мертвий зовсїм...

У тій порі, як дзвонили по душі Марусї, їхав мимо церкви сердега Василь і поспішав яко мога до хазяїна з радостію, бо усе зробив, як тільки лучче можна було і віз йому великі барыші. Як їде і чує, що дзвонять; здрігнув крішко, неначе йому хто снїгу за спину насипав, а у животї так і похолонуло і на душу така журба пала, що й сам не зна, що він таке став. Перехрестившись сказав: „Дай Боже царство небесне, вічний покій померщому!" а сам по коням пігнав, щоб пвидше одчот віддати хазяїну, тай до Марусї, і щоб вже не розлучать ся, аж до весїля.

XII.

Так от-яке весїля знайшов Василь! А як побачив свою Марусю, замісць, щоб на посадї сидить, лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і заквітчана, та не до вінця з ним, а у яму від нього йти! Як се побачив, закричав жалібно, застогнав, побілїв як смерть, та тут же і впав, мов неживий!...

На силу, та на превелику силу його відволодали. Вже й водою обмивали і трусили... аж ось зирнув, повів кругом очима тай сказав тихисенько: „Марусю!.. Де моя Маруся?"

— І вже, сину, Маруся нї твоя, нї наша, божа! — став йому Наум казати. — Покинула нас! — Василь сидить, як окаменїлий і не бачить і не чує нїчого. От Наум подумав, бачить, що треба його розжалувати, щоб тільки він заплакав, то йому і легше буде; от і став до нього говорити. Та вже-ж як-то він жалібно говорив, що й подумати так не можна, як то він йому усе розказував: як його Маруся любила, як за ним убивала

ся, як занедужала і вмираючи, що йому наказувала... Василь сеє слухавши, як заплаче... зарида! Як кинеть ся до неї... припав, цїлував її руки... і не вимовить нїчого, тільки: „Марусю... моя Марусю!" То покинеть її, плаче та вбиваєть ся, та впять до неї... а народ таки увесь, та що-то, і малї дїти так і голосють, дивлячись на нього і старих, що оплакують і його, неначе мертвого.

От-так було усе до вечера. Народ помаленьку розійшовсь, і вже нічю Наум знемігшись зовсїм, трошки задрімав. Прокинувсь, дивить ся, що Василь і не дума відійти від вмершої: стоїть біля неї на вколїшках, та знай руку їй цїлує, та щось і приговорює з горючими слезами. От Наум йому і каже:

„Спочинь, сину, хоч трохи! Завтра тобі тяжкий день буде; збери ся з силою. Бачиш, і я, вже менї більш її жалко, та й я таки трохи задрімав, щоб хоч мало голові легше було."

— Вам її більше жаль? — каже Василь, — та як се можна і подумати? Я її любив у сто раз більше, чим ви!

„Вже сього не можна розібрати: ти кажеш, що ти більше, а я знаю, що я їй отець, старий чоловік, і вже в мене дочки не буде; а ти собі як захочеш, дївку і завтра знайдеш..."

— Тату, тату! — жалїбно сказав Василь. І вам не гріх так говорити... І у яку пору і у якім місци?.. — Далї подивився на нього з грозою і з підлоба, тай став неначе не у своїому умі, сам собі розговорювати: „їх правда... скоро посватаюсь... тай оженюсь... зійдетесь на весїля... та незовіть попа... а може... дарма!"

Слухавши такії його речі, Наум дуже злякавсь, бо думав, чи нема у нього помислу, щоб — нехай Бог боронить — самому собі смерть заподіять: став його розважати і розказувати, який се смертельний гріх, щоб против божої волї смерть скати, і що такая душа

непрощена від Бога у віки вічнії; далї став його навчати, щоб молився Богу і щоб положився на милость його... і багато дечого йому доброго говорив, бо був дуже розумний, хоч і письма не вчився, а у бесїдї частїсїнько і піп не знав, що против нього говорити, а дяк так і не схвачував ся з ним.

Василь на усї його речі стояв мовчки, часом усміхнеть ся, то насупить ся, то забормоче: „Молить ся? Молїтесь ви!" А сам видно своє думав. Наум-же, говоривши йому довго, подумав: „Що йому тепер толкувати? Він і себе не тямив. Нехай на слободї приймусь за нього і розтолкую йому, щоб часом його душа не пропала."

Як обвиднїло трохи на дворі, зараз зібрали ся путнї люде у двір до Наума; розложили середу двора огонь; тільки стали поратись, попристовляли казанки, та горшки, і варють борщі, локшину, квасок, печене крошуть шматками: а там кутю у миску накладають, та ситою (вода з медом) розводять. горілку по фляшкам розливають, миски лагодять. дошки кладуть і усе готують, як треба, щоб і людям пообідати і старців божих нагодувати.

Став день, задзвонили у старший дзвін повагом. звичайно, як повалить народ — так видимо-невидимо! Що свої селяни, а то і з города понаходило і понаїзжало, та були таки й пани, щоб подивитись, як по старовинї, що вже тепер виходить з моди, будуть дївку ховати.

Як передзвонили на збір, ось і несуть від церкви святий хрест і корогви, за ними мари, а там ідуть аж три попи і четвертий дякон, та усе у чорних ризах, а дяків так десятка з два. А за народом так на силу протовпились до хати.

Наум бачивши, що вже усе готове, став одбирати людий: кого дружком, кого у піддружі, кого у старости, жінок у свашки, і усе по двоє, дївочку у світилки, (мо-

лода дівчина, сестра або своячка молодої, що в часі шлюбу тримає запалену свічку, або — як було давній ше — меч зі свічкою), парубків аж дванадцять у боярe, а молодого не треба було вибирати, бо Василь„ її посватаний жених, був тутечка.

От, як відібрав усіх, тай став їм кланятись і проси ти : „Люде добрі, сусіди любезнії! Панове старики, жі ночки, пані-матки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дівча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене старого, батька нещасного!" (А сам таки і рида). „Не привів мене Бог — воля його свята! — заміж дочки віддати і з вами, приятелями, хліба-соли розділити і повеселитись, а сподобив мене грішного, віддати йому одну однісіньку дочечку, чисту і непорочну, як голуба білого. Збираюсь тепер поховати її дівованнячко, як закон велить і як її слава заслужила· Потрудітесь піти за нею у почотї, (похід весільний), проводіте її дівования на вішнюю жизнь, не у нову хату до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину. Потїште своїм послухнянством і мене старика, батька скорбящого, що свою утробу..." Та хотїв поклонитись, та аж впав до землї і гірко-гірко заплакав, а увесь народ за ним.

Далї, уставши і віддохнувши каже: „А де стара мати? Нехай роздає подарки сватам, та поїзд снаряжа." От покликали Настю, а замісць її поставили другу жінку, щоб голосила над покійною, та приговорювала, до якого часу треба.

Не сама вийшла Настя, а повели її до почоту, бо вже зовсім не здужала. За нею винесли хлопцї скриню з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дівчат тай каже: „Не порадувала ся моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вулонцї ходячи, та збирала-б вас у дружечки на радість свою; а привів мене Господь самій, у старости, гіркими слізонь ками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дї-

ваннячко до темної ями. Не довело ся менї чути ваших весїльних пісеньок до моєї Марусї, а замісць того побачу ваші слїзоньки, що зо мною проливати-мете як заспівають її вішнюю память. Не погнївайте ся, що замісць весїльних медяничків, або коровайних шишечок, даєм вам мати нещасная, горкая, даєм воскові свічечки. Засвітїте їх, проводїте мою Марусеньку і відайте: як горять ваші свічечки, так горить моє серденько від журби великої, ховаючи бідним одну дочечку, утїху мою... а сама зостаю ся при старости, як билиночка у полї, і слїзоньками умиваючись." Тут їм і роздала гривенні свічечки і усе з зеленого воску. Далї достала той рушник, широкий, широкий та довгий, та що-то вже гарно вишиваний був! що мав ся підіслатись при вінци під ноги молодих, тай повязала на хрест святий, великий, що по-переду носють.

А там перевязували дружка і піддружого раз — рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долївки, та усе повишивані заполоччю орлами та квіточками; а далї по другому на хрест білого полотна, довгі, так що аршинів по чотири і усе пообішивані заспівками. Такими-ж рушниками поперевязували і свашок, та ще їм і по квітцї прикололи до очіпків. Старост теж поперевязували по одному рушнику, по одному, та хорошому. Свїтилочцї зробили меч, як-таки водить ся на весїлї: навязали ласкавців, чорнобривців, васильків, і позолоченої позлїткою калини і свічечку якого воску засвітили: і меч обвязали і свїтилочку перевязали рушниками тож гарними і усе вишиваними. Боярам понашивали на шовковії квітки і праві руки перевязували платками, усе бавовняними, краснми як один, і такими, що то три копи кождий. Ту хустку, тож бавовняну, що мало ся молодим руки під вінцем звязати, ту подала на срібний хрест, що піп у руках несе, а таки окремо кождому попови і дякови подали платки бумажні, синї, і

усякому дяку дали по хусточці. Килим великий та хохороший положили на кришу у труну, а коц важний, з десенями, і по середині великий орел, так той послали на мари під труну і щоб усе не пішло на церков божу за душу померщої.

Далї Настя стала роздавати із скринї усе добро, яке було: що дївоче, чи хусточку, чи-щонебудь, роздавала вбогим дївчатам, та сиротам, що нї батька нї матери, і що їм нїгде узяти; а жіноче, то серпанки, то очі почки біленькі, то платки на голову, що було наготовлено її дочечцї, усе вбогим; так що яка то велика скриня була повнїсенька, а тут тобі хоч би що зостало ся; усе пороздавала, і скриню відала на церков божу і подушки і рядна, усе позбувала за царство небесне Марусї і за душу свою і Наумову; а далї і каже перехрестив пись: „Слава тобі, Господи, що було що роздавати за душу моєї милої Марусеньки і обдїлити добрих людей. На що менї теє придане її, коли я і її рішилась. А пере плакавши і каже: Де-ж наш ще молодий?

От його і привели до неї. Обняла вона його крішко: цїлує, плаче і приговорює: „Зятечку мій милий!.. синочку мій коханий!.. Як порох у оцї, так ти менї зостав ся. Отсе твоя хусточка сватаная! Маруся без тебе усе її біля серця носила, а вмираючи заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати... Не забувай моєї Марусї і як вона тебе вірно любила!.. Не забувай нашої з батьком старости!.... Не покинь нас. приглянь нас у немощах! Нїкому-ж нам буде і очей закрити і помянути нас!..

Василь, блїдний-блїдний як тая настоящa смерть, волося йому розкудовчене, очи, мов у мертвого, дивлять ся і не бачуть нїчого; руки неначе судороги покорчили, а сам як лист трусить ся, і не счув ся, як тую хустку йому почепили запояс; на силу промовив до На

стї: „Матїнко рідненька!...” Та більш нїчого не зміг і сказати.

От причепивши хустку, Настя перехристила йо го тай каже: „Бог тебе, мій синочку, сиротиночко, удовець без вітця, благословить і Мати його божа та усе добре, тільки не покидай нас!...” Сказавши сеє пішла голосити над дочкою.

От як зовсїм управились, поши почали правити, що треба, покропили домовину святою водою, бояре по ложили Марусю у трумну, а дружечки поправили на нїй коси та цвіточки, і на голову положили ще віночок (бо ще не була вінчана), що самі звязали, то з жовтих гвоздиків, та ромену, та з ріжних цвітків.

Сердешний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотїв закон сповнити: підійшов до труни, перехрестив Марусю, і каже: „Поздоровляю тебе, Марусенько, на нове господарство.... Бог послав тобі сей дом; почивай у нїм; нехай нї оден злий чоловік не поворушить твоїх кісточок нї руками, нї язиком; щоб так тихо як тепер лежиш, полежала до страшного суду і з радостію устала з сим святим хрестом.”

Після сього бояре й понесли з хати трупу, а Наум таки ще у слїд, хоч гірко плаче, а ще таки посилкував ся сказати: „Прощай, Марусю, з мого дому! Не довго ти в мене гостила, та з тобою усегда радість була... Ти не вернеш ся во віки, і я радости не матиму тож во віки.

От і понесли: попереду усього хрест святий з корогвами, далї криша з мар сукном мертвим покрита, несли чотири хлопчики, як ангели, і в них хусточки. За тим криша з труни килимом покрита, а несуть її чотири бояре; за ними попи з свічками і дякон з кадилами а там дяки, та так перехороше та жалїбно співають, що хоч не хоч, так заплачеш. От тут пішли дружечки по парцї усї у свитах і тілько самі чорні ленти покладені

на головах, без усякого наряду, і у кожної у руках зеле на свічечка пала. За дружечками йшла сама собі свитилочка з мечем; за нею свашки, далї дружко і піддружий, а за ними вже несли труну на марах бояре; а Василь, як молодий, йшов з правого боку; на превелику силу йде і неначе і не він; нї до чого йому дїла нема, що йому скажуть, те й робить і туди йде, й очий не зведе з своєї Марусї. А вона, моя сердешна, лежить, моя голубочка, тим серпанком, що мав ся їй на весїлє покривати, покрита уся, тільки лице не закрите; і здаєть ся, що вона лежачи, з висока усюди поглядa; та ще, як вона хороше вмерла, то так усмішечка у неї на виду зостала ся, і вона нїби усміхаєть ся і потїшаєть ся, що її так хороше ховають.

Василь би то може-б і не зійшов би з місця, бо в нього і памяти не було, так його вели два старости у рушниках під руки.

За домовиною йшли, або вели сусїди і приятелї Наума і Настю, що так і розливають ся, як тая річка. А дзвони? так Господи, не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! і за домовиною, і побіля домовини, по вулицї на передї і по воротям, і по плотам... що то і сказать не можна, скільки їх там було.

Поки донесли до церкви, то аж дванадцять разів застановляли ся читати евангелия і усякий раз підстилали бумажний платок. Який піп прочита, тому й платок.

Відслуживши у церкві службу Божу і похорони як слїдує, понесли тим же чином і на кладовище. Як стали опускати труну у яму, то від Настї подали двадцять аршинів нерозрізаних рушників, та на них і впустили домовину... і що то! Увесь народ так голосить! а Наум кинувсь на вколїшки, підняв руки до гори, тай молить ся: „Господи праведний! Твоєю волею оспротів я, старець немошний. Тїло моєї донечки віддаю матері нашій, зе

млї, а душу прийми у царство своє... і не остав мене грішного!

Далї став читати Отче-наш, аж поки зовсїм опустили труну і попи молитвою запечатали яму. Тут Наум устав, узяв землї у жменю... трусить ся сердешний, та плаче, плаче! Кинув землю і каже: „Дай нам, Господи, в однім царстві бути з нею! Прощай, Марусю, в останнїй раз! Нехай над тобою земля пером! Тож і Настя так зробила. Як-же прийшлось Василеви кидати, схватив землї у жменю, як зарида· . затрусить ся, пальцї йому звело і руки не може розправити, щоб спихнути землю у яму... тряс ся, тряс ся, — так і впав нечувственний...

Тут увесь народ, кожний хоч по жмінцї, кидали землю у яму, щоб бути з нею в однім царстві, а далї боярe засипали лопатами і зовсїм докінчали і верх вивели, і у головах поставили хрест високий та товстий і зеленою краскою обмальований...

От і уся Марусї память!

Припедши до дому, і попи, і увесь народ і трудящі, стали лагодити ся обідати: Настя перша кинулась: „Деж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сїда на посад сам собі.” Василя нема! Сюди туди, де Василь?... Нема нїгде...

Шукали, шукали... нема! Та вже один старий розказував, що ще на кладвищі підняв його і трусив і водою бризкав і на превелику силу він очуняв, і віддихнувши трохи, сказав, що піде проходитись· Чоловік пустив його і пішов до гурту, а де він дїв ся, він не глядїв.

Кинулись бояре, хто моторпїйший, шукать його; шукали і на кладвищі, і по бору і де-то-вже його не шу

кали... нема тай нема!Нїчого робить, без його пообідали.

Після обід, як усї,дякуючи і Наума і Настю і поминаючи Марусю, порозіходились і як уже дома усе поприбирали, послав Наум у город до Василевого хазяїна, чи не там він? — Не було нема! Післав до родичів — не чули не бачили!

Справляли Наум і Настя впять третини і девятини, і полусорочини, і сорочини, як треба по христіянськи... І що то за обіди були? На усе село. Богато і старцям милостинї подавали· Василя-ж не було тай не було! І слух об нїм запав! Найбільше журивсь за ним Наум, боячись, щоб він сам собі не заподіяв смерти. Сумуючи об сїм, частенько плакав, а рано і вечір моливсь за нього Богу, щоб його хоронив і на розум навів, і привів би його до нього, щоб було кому їх доглядати.

Вже й год минув після Марусї. Старі відпомпнали її, як треба, і попам заплатили за сорокоусти, що наймали аж у трьох церквах, а у четвертім монастирі, і дякам за псалтир, що шість неділь, поки Марусина душа лїтала круг її гроба, читали над ним. Стара Настя журить ся, неначе сьогодня поховала дочку, а Наум усе тільки її розважа і каже: „Щож робити? Молись Богу! Перетерпимо тут, буде добре там! Його свята воля! От Василя менї жалчіш, що — не дай Боже! — чи не пропав він з тїлом і з душею!" А сам усїм хазяйством розпоряжав, і усе дбав, а що зміг, то й сам робив не лїнуючись. А що тільки збере хоч трохи чого, так і роздає бідним і неімущим. Усїх обділя.

Стане було Настя плакати: „Та чого ти так клопочеш? На що нам се? Чи воно є, чи нема, усе однаково. Наш вік — день!"

— Та хоч би й година, — каже Наум, — не собі я роблю, не для себе дбаю. Усе у руках Бога милосердного, усе його, а я тільки робітник його· Передаю че-

рез старців божих у його святі руки. Гріх лежучи хліб їсти: поки здужаю, повинен і робити, і бідним подавати. Повелить іти до Марусі, піду хвалячи Бога, а кому се зостанеть ся, той і спасибі скаже, і відпомина нас, коли схоче, а не схоче — як хоче; я своє діло роблю, поки є сила.

Минув вже і другий год. На третьому прийшов до них чоловік з города, а він того літа ходив у Київ, тай каже: „Кланяв ся вам ваш Василь."

Наум так і скрикнув від радости! „Де ти його бачив?" Тай гукнув на Настю (бо вже собі на старости стала глухенька), щоб ішла близше слухати про Василя. Зрадувала ся і Настя, бо й вона дуже жалкувала, що не було об ньому ніякої чутки: підсіла до того чоловіка і просила, щоб розказав, де він його бачив, і як йому поводить ся.

От чоловік і каже: „Бачив його у Київі і вже він не Василь, а... отець Венедикт.."

„Як се так?" — закричали обоє старі.

— А так, — каже чоловік, що він там пішов у ченці.

„У ченці?" — сказали впять обоє, тай стали Богу молитись і дякувати, що довів його до спасеного путя.

— Він — у Печерському манастиреви і вже дяконом, і при мені — тактo розказував той чоловік — служив службу Божу. А як розпитав мене, що я з сих міст і вас знаю, так закликав до себе і казав: „Кланяй ся їм, я їх," каже, „як отця і матір почитую, і що дня, як служу, то і їх і вмершу дочку їх на Божій службі поминаю, і скільки Бог дасть віку прожити, що дня буду їх поминати. Через їх молитви Бог мене спас і вирвав з рук діявола; як вмерла Маруся, то я грішний біля неї заклявсь самому собі смерть заподіяти; як поховали Марусю, я тихенько від них, щоб мене не спинили, пі-

шов світ за очима, узявши тільки у жменю землї з Марусиного гроба, хоч з одною землею, що її покрива, у купі лежати. Як я йшов і куди я йшов через цїлїсенький день і ніч і впять день, — нїчого не тямлю. Схаменув ся вже над річкою; стою на кручі, а якісь два ченцї мене охрещують і окроплюють та говорють менї пре мудрії речі. Довго того було, поки я у розум," — каже Василь — прийшов, і за тим ті ченцї привезли мене у Київ ,у Печерський манастир. От мене тут приняли і довго розважали, а далї, як прийшло від громади моє уволненіє, то й постригли у ченцї, а за голос і дяконом настановили. Кланяй ся-ж," — каже, — „моїм родителям; от їм і проскура свята і нехай до мене прибудуть, коли ще проживу на світї, бо тільки моєї і думки, тільки і помишленя, щоб швидше у купі з Марусею."

Узяв Наум проскуру, поцїлував тай задумавсь, а далї й каже до Василя, неначе він тутечка перед ним стоїть: „Адже ти вже тепер отець Венедикт... ти служиш службу Божу... Чого-ж ти спотикаєш ся? Ей молись, щиро молись! Памятай, що у Отче-наші читаєш „Да будеть воля Твоя, ізбави нас од лукавого..."

На тім-же містї і у той же час обіцявсь Наум із старою у Київ їхати. Бог їх туди й принїс. Пішли по монастирям; зараз у Печерському спитали ся про дякона з таких і таких міст, про отця Венедикта. От їм чернєць і каже: „І вже, помяніте його за впокой! Він і прийшов немощний, та таки себе не поберігав; не слухав нїкого, шукав усякої болїсти і заморив себе зовсім. Далї чах-чах, та от, недїль зо дві, як і помер. Та ще-таки він суєти не збавивсь: вмираючи, просив, яко мога, щоб йому у труну положили якоїсь землї, що у нього в платку була завязана, а платок шовковий, красний, хороший платок, просив положити йо-

му під голову. То як закон запреща монахови такії примхи, то його і не послухали."

Тяжко здохнув Наум, далї дошукав ся його гроба, і пришедши з Настею, наняли тут по нїм панахиду і у граматку свою записали.

Довго, довго стояв Наум над гробом його! Далї здохнув, перехристивсь і каже: „Дай, Господи милосердний ,щоб ти там знайшов свою Марусю!.."

Найновійші Книжки які можна набути в Руській Книгарни в Вінніпеґу.

Найновійший і найпрактичнійший

РУСЬКО - АНҐЛІЙСЬКИЙ ЛИСТІВНИК

або підручник до писаня листів в обох язиках: руськім і анґл.; в справах промислових, торговельних і т. п.

З залученєм взірців ріжних урядових, письм, приписів почтових, правил етикети (товариських приписів) щоденного житя, контрактів, оголошень, векслїв (нотів), правних приписів щодо виданя векслїв, приповідок і діялєктів (нарічія руських) анґлїйських і т. п.

Отсей підручник є призначений особливо до ужитку Українців в Канаді і Злуч. Державах північної Америки, застосований до потреб і условий їх житя. Того рода листівник є конечно потрібний для Українців в корспонденції (писаню листів з Анґлїйцями і на відворот). Уложив М. Б. Ясенівський, 288 сторін. Ціна.... **75ц**

В твердій оправі. **$1.00**

ЧИТАЙТЕ НОВУ ІСТОРИЧНУ КНИЖКУ

Ческий мученик ІВАН ГУС

Іван Гус у вязниці Констанції.

Його житє, наука і мученича смерть.

Наколи хочете знати хто був Іван Гус, що він учив і за що його спалили на стосї набудьте сю дорогоцїнну книжку з якої довідаєте ся про його благородну душу і силу волї, якої не зломили кати аж до послїдної хвилини його житя. Книжка має 10 розділів, 254 сторін 17 образків. В гарній твердій оправі. **$1.50**
Величезний образ І. Гуса перед Консілом **$1.00**

НОВА КНИЖКА.

Хочете одружити ся

Купіть собі гарний

Порадник для залюблених

або як писати лсити любовні і поучене як поводитись в часї коханя, з додатком любовних вірщів, промов та желань на слюб. Ціна **35 ц.**

Любовні картки з красними українськими любовними віршами, 12 штук **50 ц.,** 25 штук за **$1.00.**

Промови і деклямації на хрестинах, заручинах і весілю.

Ціна примірника **10ц**

25 красних гумористичних Посткарт лише **25 ц.**

12 чудесно викінчених Посткарт з дівчатами **50 ц.**

Замовленя посилайте до: —

RUSKA KNYHARNIA

850 Main St. Winnipeg, Man.

Гарна Історія о терпеливій Оленї

Донці Антонія, Турецького цїсаря з Константинополя, котра для уратованя чесноти вирекла ся двору і щастя і через 22 роки вандрувала по світї і переносила всякі невигоди і нужду .. 20ц

З Теренів Великих Воєн

і

Росийська Революція

Збірка начерків із житя теперішного війська і житя козаків; кровавих боїв нинїшних днїв і днїв минувшини.

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ

Причини і початки революції в Росії; Арештованя міністрів; як бувший цар Николай Романов зрезиґнував і як випускали людий з вязниць.

Не пожалуйте 50 цт., а ми вишлемо Вам сю величезну книжку на 169 сторін з много образками.

Мандрівки та пригоди Шляхтича чванківського на полю і на морю. — Сю книжочку як зачнете читати то не зможете ї покинути поки не перечитаєте цїлу, а що вже насмієте ся, то не можливо пером описати. Які то смішні пригоди вім мав, що чогось подібного ще не читалисьте в своїм житю. 118 сторін в оправі. — Цїна 50ц

Князь і Жебрак

Вже заголовок показує, що се є інтересна книжка переведена з анґл. мови на українську. — Цїна 50ц

В неділю рано зїлє копала.

Незвичайно інтересне і займаюче оповіданє. О. Кобилянська 75ц

Козацька Пімста. — Оповіданє з козацької старовини. — Написав Ан. Чайковський..... 30ц.
Дві Долї. — Повість Д. Мордовця..... 35ц.

Українські Словарі, Товмачі і Підручники

Хто не вміє говорити, читати або писати по анґлїйськи, а хотїв би мати добру поміч до науки, нехай не жалує пару центів і купить собі

Великий Укр.-Анґлїйський Тлумач

під заголовком

„ПРОВІДНИК“

або практичний підручник до вивченя ся анґлїйської мови в короткім часї й без помочи учителя.

Провідник сей обнимає 272 сторін друку великого формату а обнимає: руську і анґлїйську писану і друковану азбуку, легку, практичну граматику, розговори на всякі случаї, гарний і повний Анґлїйсько-Руський і Руcько-Анґлїйський Словар, поділ часу міри ваги і т. д.

Нове поправлене одиноке виданє.

Ціна Провідника $1.50, в полотняній оправі з золотими витисками $2.00

Товариш Українсько-Анґлїйський Тлумач по початкової науки анґлїйської мови ..... 60ц.

Самоук до науки Української мови для Анґлїйців (Self-Taught of Ukrainian Languages)..... 60ц.

Словарик поясненя чужих та не дуже зрозумілих слів .... 30ц.

Кишеньковий Словар Анґлїйської і Української мови з реґістром. — Ціна **1.50**

Великий Українсько-Анґлїйський Словар. — 1040 сторін, 70 сторін граматики з описанєм кождого виразу і вимови анґлїйських слів міцній оправі..... **$2.00**

Словар Чужих Слів. — Поверх 12,000 слів чужого походженя в Українській мові **$2.00**

Українсько-Анґлїйський Листівник. — Підручник до писаня листів по українськи і анґлїйськи. — Ціна..... 75ц.
В оправі **$1.00**

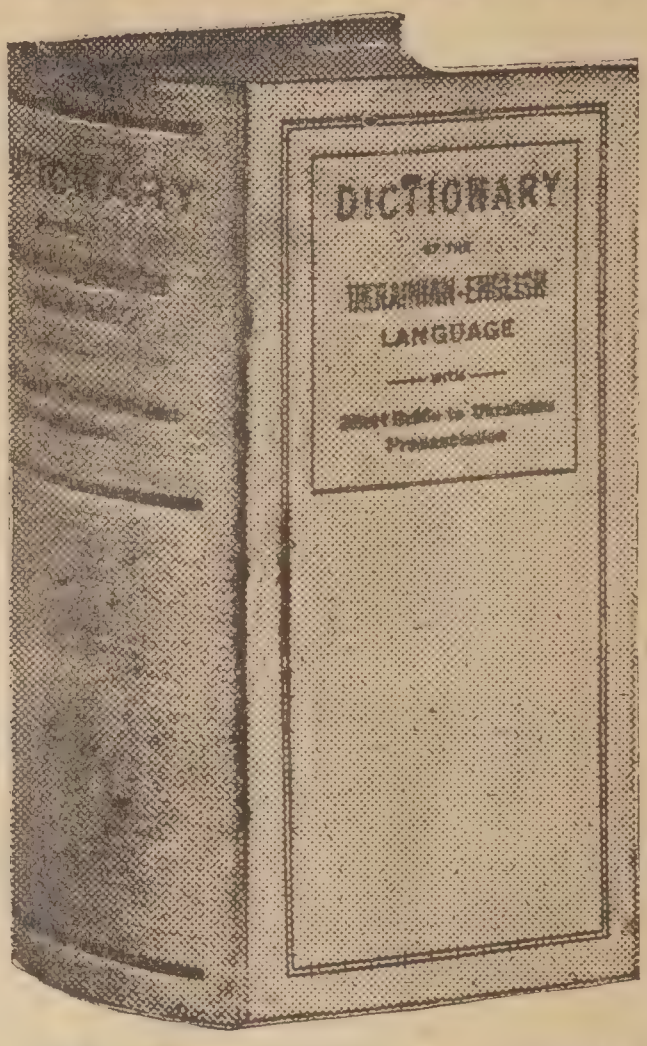

ПЕРШИЙ І ОДИНОКИЙ ТОГО РОДА

УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ СЛОВАРЕЦЬ

що обнимає 1600 сторін друку, з повною граматикою, азбукою друкованою і писаною, — і, — що найважнійше, — З вимовою англійських слів.

Се є перше таке видане в українській мові.

Словарець сей є конечно потрібний для кождого Українця. **Видавництво не жаліло висипати суму гроша на те, щоби словар відповідав вимогам нашої суспільности. Щоби скоро знайти потрібне слово, на те є поазбучний реджістер так в українській як і англійській части. Ціна його є $2.00**

Пишіть по катальоґ книжок і музичних інструментів:

Ruska Knyharnia

848-850 Main St. Winnipeg, Man.

Кождий Українець повинен читати

ПРО СТАРІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ. Михайло Грушевський.

Знаменито і приступно написана коротка історія України. Написав її найбільший український історик, мученик за укр. справу, бувший професор львівського університету Михайло Грушевський. В книжочці є 38 образків і мапка України. 144 сторін друку. — Ціна 40ц

ОБРАЗКИ З ГРОМАДЯНСЬКОГО І ПИСЬМЕНСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНЦІВ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ - РУСИ.

Написав Олександер Барвінський

Географія України в книжочці з 41 образками. Кождий свідомий Українець повинен знати за свій край. — Ціна..... 40ц

ПЕТРІЙ Й ДОВБУЩУКИ.

Повість у двох частях. — Написав Іван Франко.

Представляти, хто був Іван Франко не потрібно. Імя його знає нині кожда українська дитина, так само як імя Тараса Шевченка. Се два імена, що займають в українській літературі перші місця. »Петрій й Довбущуки« є одним з перших більших творів Франка. У пізнійших роках Франко переглянув і поправив сей твір. Хто лише читав »Петрії й Довбущуки«, не міг ними налюбувати ся. — Ціна 80ц

У гарній полотняній управі 1.10

БІЛЯ МАШИНИ.

Оповіданє Володимира Винниченка.

Володимир Винниченко є найталановитший український письменник нинїшного часу, один з велитнїв літературного світа. В оповіданю »Біля Машини« представляє він один день з житя робітників коло молотїльні на Україні. — Ціна 10ц

„КОБЗАР“ Т. Г. Шевченка

Накладом Руської Книгарні вийшов КОБЗАР, передрук видання Тов. Просвіти у Львові.

»К О Б З А Р« Т. Г. Шевченка. — Вага Шевченка і в історії українського і в історії загально людської думки безмірно велика. Він перший поставив українське письменство в рівень з письменством других народів і звернув на него увагу всего культурного світа; а виступивши борцем за права і волю пригнобленого люду, за правду і справедливість він своєю поезією прислужив ся і загально людському поступови. Вплив поезії Шевченка помітити можна і в чужих письменствах, а в своєму рідному він сплодив цїлу школу письменників.

»Кобзар«. — 560 сторін з 53 гарними образками і портретом Т. Г. Шевченка в двох томах..... **$1.50**

в гарній оправі..... **$2.00**

Ілюстрована Шевченківська Бібліотека у 24-ох Книжках.

Хто любить поезії нашого великого поета Т. Г. Шевченка, нехай купить собі всї 24 тих гарних книжок за тані гроші а не пожалує. — Цїна..... **$1.50**

1. Причина. — З 2-ма малюнками і портретом
2. Катерина. — З 3-ма малюнками і портретом.
3. Тополя. — З 1-м малюнком і портретом.
4. Гайдамаки. — З 15-ма малюнками і портретом.
5. Черниця Маряня. — З 1-м малюнком і портретом.
6. Утоплена. — З 1-м малюнком і портретом.
7. Гамалїя. — З 1-м малюнком і портретом.
8. Сова. — З 1-м малюнком і портретом.
9. Єретик або Іван Гус. — З 1-м малюнком і портретом.
10. Невольник. — З 2-ма малюнками і портретом.
11. Наймичка. — З 2-ма малюнками і портретом.
12. Відьма. — З 1-м малюнком і портретом.
13. Княжна. — З 1-м малюнком і портретом.
14. Москалева криниця. — З 1-м малюнком і портретом.
15. Варнак. — З 1-м малюнком і портретом.
16. Татарівна. — З 1-м малюнком і портретом.
17. Марина. — З 1-м малюнком і портретом.
18. Сотник. — З 1-м малюнком і портретом.
19. Петрусь. — З 1-м малюнком і портретом.
20. Тарасова ніч. — Іван Підкова. — Перебендя. — З 2-ма малюнками і портретом.
21. Русалка. — Як би тоб ідовело ся. — З 2. мал. і портр.
22. Назар Стодоля. — З 2-ма малюнками і портретом.
23. Збірник дрібних віршів. — З 7. малюнками і портретом.
24. Збірник дрібних віршів, про Україну та козацтво. — З 4-ма малюнками і портретом.

Цїна всїх 24-ох книжок лише..... **$1.50**

Портрети Т. Шевченка по..... 25ц., 50ц., і по **$1.00**

Вїзд Богдана Хмельницького до Київа..... **$1.00**

Ілюстрована Шевченківська бібліотека.

1. Причинна. З 2 малюнками і портретом.
2. Катерина. З 3 малюнками і портретом.
3. Тополя. З 1 малюнком і портретом.
4. Гайдамаки. З 15 малюнками і портретом.
5. Черниця Маряна. З 1 малюнком і портретом.
6. Утоплена. З 1 малюнком і портретом.
7. Гамалія. З 1 малюнком і портретом.
8. Сова. З 1 малюнком і портретом.
9. Єретик або Іван Гус. З 1 малюнком і портр.
10. Невольник. З 2 малюнками і портретом.
11. Наймичка. З 2 малюнками і портретом.
12. Відьма. З 1 малюнком і портретом.
13. Княжна. З 1 малюнком і портретом.
14. Москалева криниця. З 1 малюнком і портр.
15. Варнак. З 1 малюнком і портретом.
16. Титарівна. З 1 малюнком і портретом.
17. Марина. З 1 малюнком і портретом.
18. Сотник. З 1 малюнком і портретом.
19. Петрусь. З 1 малюнком і портретом.
20. Тарасова ніч. — Іван Підкова. — Перебендя. З 2 малюн. і портрет.
21. Русалка. — Як би тобі довело ся. З 2 малюнками і портретом.
22. Назар Стодоля. З 2 малюнками і портретом.
23. Збірник дрібних віршів. З 7 малюнками і портр.
24. Збірник дрібних віршів про Україну та козацтво. З—4 малюнками і портретом.

За всї разом..... $1.50.

Кобзар Т. Шевченка
з образками.

Повний текст, з 53 художніми малюнками, поверх 500 сторін. Ціна $1.50, в оправі $2.00

Ruska Knyharnia
850 Main St., Winnipeg